

Stadsrum för barn

- en skolgård som mötesplats

Jenny Stålhamre

Stadsrum för barn

Ett examensarbete om vad barnens stadsrum är och hur det kan se ut.

Space for children in the city

A thesis about childrens space in the city and an example of what it could look like.

Examensarbete inom landskapsarkitekturprogrammet med inriktning mot design.

Utfört vid Sveriges Lantbruksuniversitet Alnarp, Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap inom området landskapsarkitektur under 2007.

Text: Jenny Stålhamre

Bild: Jenny Stålhamre om ej annat anges.

Handledare: Tiina Sarap

Arbetet omfattar 20p/30ECTS.

Abstract

In my opinion, the city is a place fit as much for children as for grown-ups. I have noticed, however, that this is not a view shared by everyone.

Does not the urban space belong as much to children as to other people? Yes, of course. Today and in the future most people will live and grow to be adults in cities. I would even take it as far as to say that without children, there will be no real city. And wherever the children go so does their playing. It can not be constrained to dedicated places.

Why then, do many people not think of children and the city as a natural combination?

Probably because society, all in good intentions, has created these dedicated children-places. These places contribute in alienating children from the rest of the city. Few seem to have noticed that these obscure and uniform places have long been demned unsuitable for play by both experts and the children themselves. The ever increasing motor traffic and parent's worries about the dark elements of society are other factors that prevent children from taking part in ordinary city life.

In order to create good places for children, people's views on what good places for children are have to change. One way of achieving this could be to integrate different types of environments. That is, to stop dedicating the city space functionally to the degree that is done today and to make sure that people of different ages meet naturally by attending the same place at the same time. We need places where people can do what they feel like and where they enjoy staying. Contrary to what one might think, children and grown-ups usually prefer the same type of environment. All human beings, including children, are different and have different needs on different occasions. To make sure that as many as possible can find a place to enjoy, a big variety in the city space is necessary.

This proposal is an investigation of what such a city space could look like in the shape of a school yard, or rather a *school park*. The result is an environment rich in material and shapes of rooms and on many different levels. It would include only a limited number of fixed playground devices and will hopefully enable its users to make a personal imprint.

Sammanfattning

Jag är av den uppfattningen att staden är en plats för barn lika mycket som för vuxna. Men har märkt att det inte är alla människor som delar denna uppfattning.

Är inte stadsrummet barns utemiljö? Jo. Barn bor också i staden och i framtiden kommer de flesta barn växa upp och bo i städer. Jag skulle till och med vilja gå så långt som att säga att utan barn blir det ingen riktig stad. Och barnen har alltid leken med sig. Den går inte att begränsa till bestämda områden. Varför tycks då så många anse att barn och stad inte hör ihop?

Antagligen därför att samhället i all välmening har skapat speciella barnplatser. Dessa platser gör att barnen har sin plats och inte hör hemma i resten av stadsmiljön. Att dessa undanskymda, likriktade och enformiga platser sedan länge är utdömda som lekplatser både av barn och experter verkar få ha noterat. Den ständigt ökande motortrafiken i staden är en annan faktor som gör att barnen inte ges plats i stadsrummet, liksom föräldrar och andra vuxnas rädsla för samhällets okända och dess våld.

För att kunna förbättra barns utemiljö behöver människors föreställningar om vad som är barns utemiljö ändras. Detta kan ske genom att integrera olika typer av miljöer med varandra. Det vill säga att sluta att funktionsuppdelat utemiljön i den grad som görs idag. Se till att människor oavsett ålder möts genom att de vistas på samma plats samtidigt. För det behövs platser där man kan göra vad man har lust med och som man trivs på. Tvärt emot vad man kan tro så efterfrågar faktiskt barn och vuxna samma typer av miljöer. Eftersom alla människor, även barn, är olika och har olika behov vid olika tillfällen krävs också en stor variation i stadsrummet för att så många som möjligt ska trivas.

Hur ett sådant stadsrum skulle kunna se ut har jag undersökt i förslaget till en blivande skolgård och dess omgivande stadsrum. Resultatet är en material-, rums- och nivårik miljö med få fasta lekredskap som förhoppningsvis har möjlighet att ge plats för brukarnas påverkan i form av mer eller mindre tillfälliga tillägg.

Innehåll

INLEDNING	8	
<i>Vad vill jag med det här arbetet?</i>	10	
<i>Hur har jag gått tillväga?</i>	10	
<i>Avgränsningar</i>	11	
<i>Anmärkningar</i>	11	
<i>Rapportens upplägg</i>	11	
BARNS UTEMILJÖ	12	
<i>Barn i planeringen</i>	12	
<i>Barns plats i stadsrummet</i>	16	
<i>Lek</i>	16	
<i>Barns användning av utemiljön</i>	18	
<i>Barns upplevelse av utemiljön</i>	23	
<i>Säkerhet</i>	27	
MÄNNISKAN I STADSRUMMET	30	
<i>Hur uppfattar människan sin omgivning?</i>	30	
<i>Hur används stadsrummet?</i>	32	
SKOLGÅRDEN	34	
<i>Historiskt</i>	34	
Förslaget	PLAN ÖVER FÖRSLAGET	35
	SKOLGÅRDEN (FORTSÄTTNING)	39
	<i>Idag</i>	40

<i>Lärande</i>	41	
PLATSEN FÖR FÖRSLAGET	42	
<i>Västra hamnen</i>	42	
<i>Tomten</i>	44	
TANKAR INFÖR FÖRSLAGET	48	
<i>Kan ett stadsrum som är bra för barn även fungera för vuxna?</i>	49	
<i>Varför ska barn accepteras i det allmänna stadsrummet?</i>	51	
<i>Det viktiga mötet</i>	51	
<i>Vikten av föränderlighet</i>	52	
<i>Skolgården som stadsrum</i>	52	
SKOLPARKEN	54	<i>Förslaget</i>
ATT BESÖKA PLATSEN	58	
DETALJER	62	
UTVECKLING AV SKOLPARKEN	66	
KÄLLOR OCH LITTERATUR	68	
<i>Otryckta källor</i>	68	
<i>Tryckta källor</i>	69	

Inledning

Genom åren har jag fått många frågor och kommentarer om min uppväxt i centrala Stockholm. –Var lekte du då? Hur träffade du dina lekkamrater? Då måste du sällan ha varit ute o.s.v. Eftersom jag har många positiva minnen från min barndom i staden blir jag förvånad över att många människor inte ser barn och stad som en fungerande kombination. Varför har barn ingen självklar plats i staden i deras medvetande? Jag tror att det är för att det finns speciella platser för barn att vistas på. Med sin välordnade öppenhet och tydligt funktionsanpassade lekredskap lockar de inte andra grupper i staden. Dessa platser är ofta inhägnade och ligger så att människor utan egna barn varken ser eller använder dem.

Som barn var jag mycket ute och lekte tillsammans med mina kamrater i grannskapet. Vi var mest i parkerna och på innergårdarna. Vasaparkens lastbil och Karlbergsparkens ihåliga träd och hinderbana var favoriter. Innergårdens djupa grus dölde de mest fantastiska skatter i form av färgglada porslinskärvar. Och att utforska de intilliggande gårdarna genom att ta sig igenom eller över staketet var mycket spännande. Men även skolvägen bjöd här och var på lekfulla avbrott. Det jag minns bäst är paradisäppelträdet med sina små, hårda och otroligt sura frukter, snölyktan/snöskulpturen som min klasskamrats pappa brukade bygga utanför deras port och den låga stödmuren mitt i ett kvarter som var perfekt att balansera på. Trots att flera skolgårdar låg i området använde vi ingen av dem på fritiden och jag har inte några minnen av hur vi lekte där på skoltid. Inget av ovanstående lekminnen är heller från prefabricerade lekredskap och bara ett är från en anlagd lekplats. Det visar att en utemiljö som inte är skapad specifikt för barn kan fungera utmärkt som barnmiljö. Är det egentligen så stor skillnad på vad barn och vuxna vill ha för utemiljö?

Fortfarande idag gestaltas utemiljöer för barn som platser skilda från omgivningen med lekredskap, sandlåda och bänkar. Även om landskapsarkitekterna vill föreslå en annan utformning kan det vara svårt då beställaren har en tydlig bild av vad en barnmiljö är och vad den ska innehålla. Utan goda argument för en ändrad syn på barns utemiljö blir utformningen det schablonmässigt gamla vanliga. Och återigen skapas platser som existerar inte för barnens skull utan för att det är någonting som skall finnas.

Barn på upptäcksfärd i Parc André Citroën, Paris, medan de vuxna tar igen sig i skuggan.

VAD VILL JAG MED DET HÄR ARBETET?

Min uppfattning är att en utemiljö för barn också kan tilltala vuxna och bli en tillgång för alla. Jag har velat söka argument för att barn ska accepteras i det allmänna stadsrummet samt undersöka hur ett stadsrum skulle kunna se ut för att passa barn samtidigt som det uppskattas av vuxna.

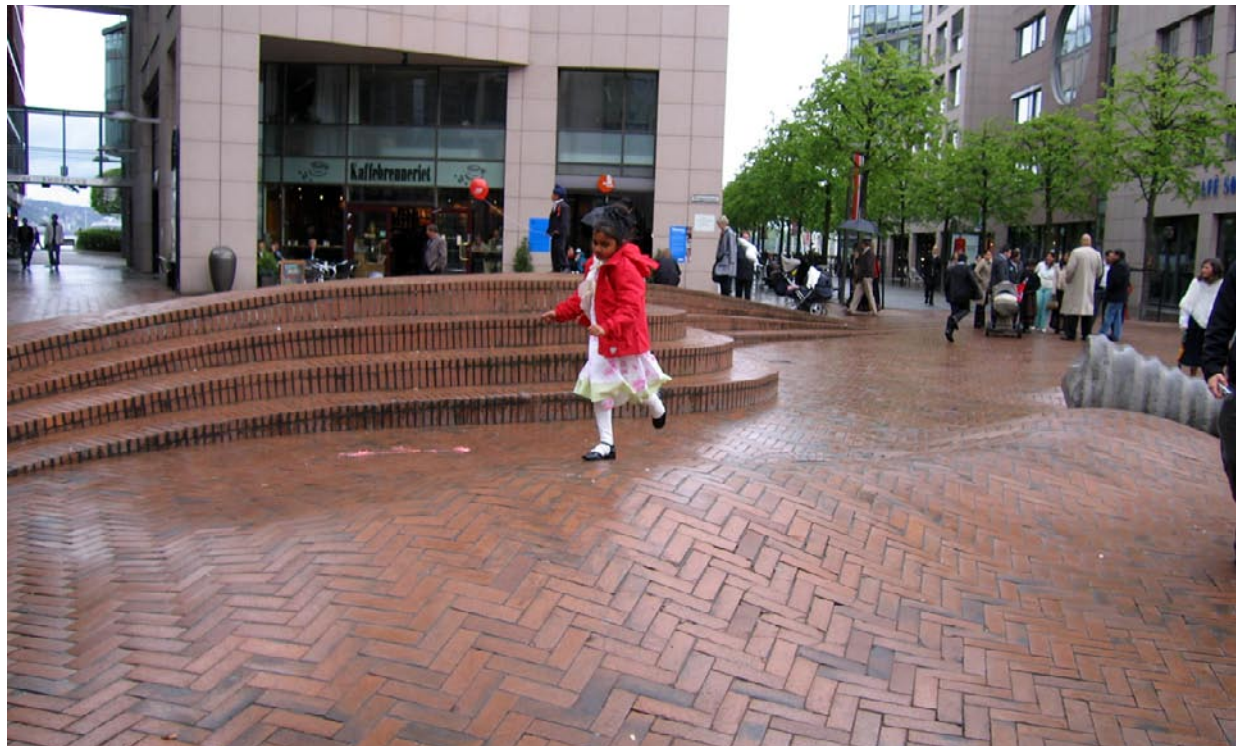
Med arbetet hoppas jag att inspirera både allmänhet och fackmänniskor till att se på stadsrum och barns utemiljöer på ett nytt och kreativt sätt, fritt från dagens föreställningar om vilka miljöer som är till för barn och vilka som inte är det.

HUR HAR JAG GÅTT TILLVÄGA?

Min förhoppning har varit att i andras undersökningar finna stöd för hur en utemiljö bör utformas för att passa barn. Hur använder barn sin utemiljö? Hur uppfattar de den? Vilka krav ska den uppfylla? Jag har läst både forskning och populärlitteratur. Detta har kompletterats med radioprogram, Movium seminariet *Den lekande människan* och samtal med personer insatta i frågeställningen. Studiebesök på både gamla och nya platser har gjorts för att få en bild av dagens situation samt för att hämta inspiration.

Mitt val av litteratur baseras på tips från min handledare Tiina Sarap samt Gunilla Lindholm, Susan Paget, Fredrika Mårtensson och Maria Kylin som

Marken reser sig och bildar kullar och trappor mitt på Bryggetorget i Oslo. Det lockar till spring.

forskar med inriktning på barnmiljöer vid SLU samt Ann-Sofi Högborg, landskapsarkitekt med mångårig erfarenhet av arbete med barnmiljöer. En del av litteraturen har jag kommit i kontakt med under utbildningen. Jag har även sökt litteratur på biblioteket och på internet. Källförteckningarna i funnen litteratur har även gett uppslag till annan litteratur.

Genom att skissa och bygga modell har jag sedan undersökt hur en specifik stadsmiljö skulle kunna se ut för att passa barn. Förslaget är en sammanfattning av mitt kunskapssökande genom litteratur och gestaltning. Jag har även undersökt förslagets lösningar för andra potentiella brukare genom fiktiva promenader och vistelser.

AVGRÄNSNINGAR

Gestaltningsarbetet har inledningsvis skett som ett samarbete med Elin Eriksson, arkitektstudent på KTH i Stockholm, som i sitt examensarbete gjort ett gestaltungsförslag till en skolbyggnad på platsen. Det innebär att det stadsrum jag arbetat med även kommer att fungera som skolgård.

Eftersom det varken finns personal eller barn i denna skola, så har det heller inte funnits några brukare att samråda med. Därför fokuserar arbetet istället på generella lösningar och en flexibel miljö där barn trivs, finner utmaningar och som med en intresserad och uppfinningsrik personal också kan användas under lektionstid.

Jag har valt att i första hand se skolgården som en rast- och pausplats för barnen. Fokus i arbetet har legat på barn och unga från förskoleålder till övre tonår.

ANMÄRKNINGAR

Då man använder sig av gruppbeteckningar i en undersökning uppstår alltid en generalisering. Det är viktigt att komma ihåg att en grupp består av individer med olika erfarenheter och upplevelser. Det gäller i det här fallet till exempel när jag använder termerna barn och vuxna. Någonstans däremellan finns ungdomar. Gränser mellan ålderskategorierna är högst flytande och skillnaden inom grupperna är stor. De olika forskargrupperna jag kommit i kontakt med har olika definition av barn och ungdomar beroende på vad deras arbete fokuserar på. Jag har inte fäst någon vikt vid detta utan använt mig av begreppen barn, ungdomar och vuxna för att förenkla skrivandet.

RAPPORTENS UPPLÄGG

Arbetet är uppdelat i teori/bakgrund samt förslag. Förslaget återfinns på sidorna med färgad kant i slutet på arbetet. En plan över förslaget finns på mittenuppslaget. Referensbilder på stadsrum som fungerar bra som barnmiljöer återfinns på fotografier i hela arbetet.

Barns utemiljö

BARN I PLANERINGEN

Vid planering av en ny skolgård är det självklart att tänka på barnen men det borde var lika självklart vid all planering av stadsrum.

Maria Kylin och Fredrika Mårtensson, som forskat om barns utemiljö vid Sveriges lantbruksuniversitet i Alnarp, citeras i Sydsvenskan den 10 december 2006. *“Barns lek kräver yta och bättre än små inhägnade lekplatser vore att låta samhällsplaneringen genomsyras av möjlighet till lek. -Hela staden behöver stråk där barn kan springa, hoppa och balansera. Små lekredskap behövs lite överallt i den byggda miljön.”*

Sverige har åtagit sig att följa FN:s barnkonvention som bland annat säger att vid alla åtgärder som rör barn skall barnets bästa komma i första hand och att alla barn har rätt till lek och rekreation anpassad till dess ålder. De har också rätt att fritt delta i det kulturella och konstnärliga livet vilket skall uppmuntras. (Hammarberg, 2000)

Det är en massa omständigheter som separerar stadens invånare från varandra så varför ska utemiljön också göra det? Här finns en möjlighet att erbjuda platser att mötas på. Om samhällets olika grupper delar rum uppstår säkerligen en del konflikter men förhoppningsvis kan vinsten bli ännu större. Meissa Mean från London höll ett föredrag på Färgfabriken i Stockholm i januari 2006 under seminariet *Urban turnable*. Hon menar att om samhällets olika grupper delar erfarenheter och rum så ökar tilliten och empatin mellan människor. Dessa gemensamma vardagliga erfarenheter ligger till grund för demokrati och integrerade städer och det blir lättare att jämka samman individens och det allmännas intressen. (Färgfabriken, elektronisk källa)

Barnperspektivet

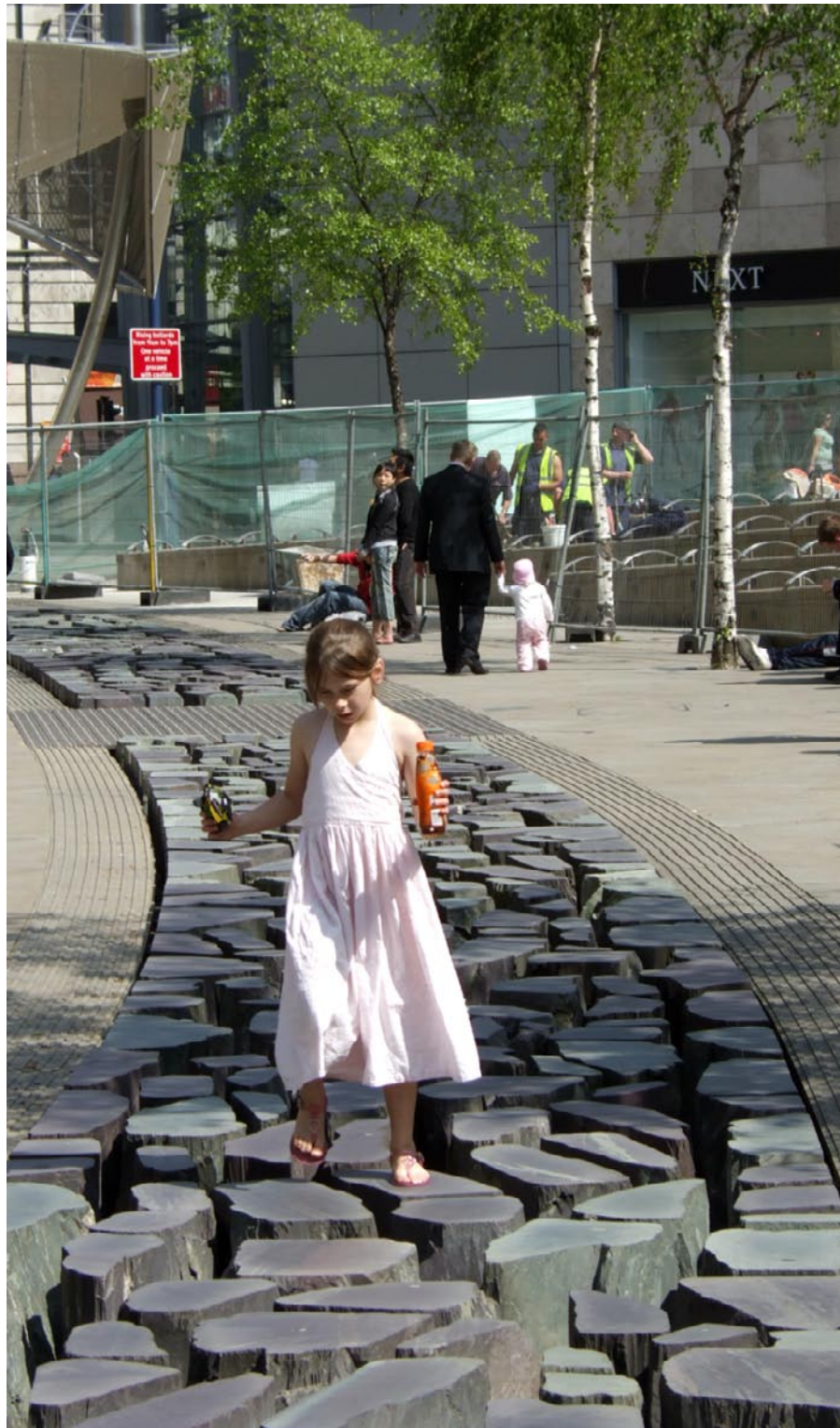
Den som någon gång som vuxen återvänt till en plats som den har starka minnen från som barn upplevde antagligen hur annorlunda platsen var i förhållande till minnet av den. Den stora stranden är bara en liten vik, det höga berget en liten kulle eller den oändligt långa vägen bara ett kvarter. Att vi själva en gång varit barn gör inte att vi självklart kan sätta oss in i hur barn upplever sin miljö idag. Vuxna har en målrelaterad syn både på aktiviteter och markanvändning vilket resulterat i de öppna, välordnade, funktionsan-

La place Saint-Michel i Bordeaux.
På vardagsförmiddagar är det grönsaksmarknad och på söndags morgonen är det loppis. Övrig tid är det uteservering, lekplats med mera.

Att gå på stenarna i vattenrännan på torget i Manchester kräver stor koncentration.

Foto: Arne Nordius

passade lekplatser vi har idag. Där vuxna ser en funktion eller frånvaro av funktion ser barnet möjligheter att inspireras. Barnens aktiviteter är istället påverkade av platsen. Aktivitet och plats påverkar och formar varandra. Både stora och små element, personer och spår efter tidigare händelser ger ingångar till aktiviteter som ger barnet förståelse för sig själv och omvärlden. (Lindholm, 1995)

Många forskare idag pratar om vikten att ha ett barnperspektiv då man arbetar med utemiljö för barn. (Kylin, 2004. Lindholm, 1995. Cele, 2006 m.fl.) Barnperspektivet kan vara samhällets, till exempel i form av lagar, eller barnets, det vill säga det enskilda barnets egen syn på sin omgivning och på sig själv. Den som verkligen vill se till barnets bästa bör undersöka flera sidor av barnperspektivet, till exempel lagstiftning, FN:s barnkonvention, forskningsrön, praktiska erfarenheter på det specifika området och barnens egen syn på saken. (Nilsson, 2002)

Barnmedverkan

Jag har förstått att det bästa är att involvera barnen som skall använda miljön i ett tidigt stadium i planeringen och vara medveten om och noggrann med hur medverkan sker och hur mycket den syns i slutresultatet (Cele, 2006. Kylin, 2004. Nilsson, 2002. Titman, 1994). Medverkan av elever, lärare och föräldrar vid planering av skolmiljöer gör att designen svara mot hur de som kommer att använda skolan vill arbeta. Delaktighet skapar även engagemang och känsla av tillhörighet, respekt och ansvar för miljön. Vilket ofta leder till ett naturligt omhändertagande av platsen. Samarbetet bör sträcka sig över hela byggprocessen, från planering till anläggande och skötsel. (Foster, 2006) Detta är tyvärr inte alltid möjligt i dagens byggprocess där tiden är knapp och olika aktörer involveras i olika skeden. Den projekterande landskapsarkitekten, som utformar miljön i detalj, kommer ofta in sent i processen och har ett pressat tidsschema.

Det är lätt att tro att barn bara önskar sig McDonalds, pool och bergochdalbana om de får vara med i planeringsprocessen. Vid frågan "Vad vill du ha på gården?" är risken stor att svaret blir som ovan. Frågar man däremot vad de vill göra, låter dem prata kring medtagna eller egenproducerade bilder och dessutom låter barnen gå en tur och beskriva hur de tänker så blir svaren betydligt mer nyanserade. (Cele, 2006. Kylin, 2004)

Tolkningen av vem som är uppdragsgivare vid planeringen av barnmiljöer påverkar också den slutgiltiga miljön. Är det samhället och dess syn på hur barnmiljöer ska se ut eller är det barnen som är uppdragsgivare. Att se barnen som uppdragsgivare är inte samma sak som att låta barnen bestämma utan att man använder sig av den kunskap som finns om barns platspreferenser och relation till sin fysiska omgivning. (Lindholm, 1995)

BARNES PLATS I STADSRUMMET

De flesta barn i världen kommer i framtiden att växa upp och bo i städer (Nordström, 2004). Staden är trång. Många människor och funktioner ska samsas på liten yta. Det behövs plats för att leka men barnen har varken pengar eller tillgång till maktens korridorer. De behöver hjälp att föra sin talan.

Barns frihet att röra sig utomhus är idag mer begränsad än för bara någon generation sedan. Detta på grund av den ökande trafiken och ett hårdare samhällsklimat. Eftersom barn tillbringar större delen av sin vakna tid i skola eller förskola är det viktigt att de någon gång får möjlighet att bestämma över både sin tid och var de vill vistas. Hur ska de annars ha möjlighet att utvecklas till självständiga individer. (Lenninger, 2006) I Sverige går fortfarande majoriteten av barn till skolan utan vuxet sällskap men antalet har minskat. 1983 gick 94% av barn i åldern 7-9 år själva till skolan år 2000 var det bara 77% år (Björklid, 2003). I Stockholms innerstad går de flesta fortfarande till skolan i sällskap med syskon vänner eller själva (Cele, 2005).

Det är inte bara barnen som vinner på att ha en tydlig plats i stadsrummet. Barnvänliga platser i stadsmiljön kan dra nya kunder till affärsverksamheter då det kan bli lättare att ha med sig barnen när ärenden ska uträttas. Barnmiljöns kommersiella användning har företag som IKEA och McDonalds sedan länge förstått att utnyttja.

Att lekplatser byggs är viktigt för att de som bestämmer hur det offentliga rummet skall utnyttjas inte ska glömma barnen. Men redan för trettio år sedan uppmärksammades att lekplatserna var dåligt integrerade med närmiljön och att de inte hade ett tillräckligt intressant innehåll (Norén-Björn, 1977). Lekplatsens viktigaste funktion är att barnen har en plats dit de kan gå och träffa andra barn. De vet att det är deras plats. Lek mellan barn uppstår när barnen uppehåller sig på samma ställe, och själva mötet är alltså det som är avgörande. (Gehl, 1996)

LEK

När man pratar om barnmiljöer och barns aktiviteter är det svårt att bortse från leken. Barn bryr sig inte om att miljön är planerad för lek eller inte de leker överallt (Björklid, 2004). De utforskar miljön omkring sig genom att vara fysiskt aktiva i olika typer av lek under stora delar av den tid de tillbringar utomhus. Detta gör det omöjligt att begränsa barns lek till speciella platser. Att barnen har möjlighet att vistas och röra sig fritt i sin närmiljö är viktigt för deras välbefinnande och utveckling. (Cele, 2004)

Lek är någonting vi i första hand förknippar med barn, men beroende på hur vi definierar lek så kan det också vara ett tillstånd som vuxna kan befinna sig i.

Fontänlek i Parc André-Citroën, Paris. Vattenstrålarna i olika höjd dyker upp lika plötsligt som de försvinner igen.

Teorierna är många om vad lek är och varför människor leker. Allt ifrån att det är grunden till all kultur till att den är till för att utveckla barnet till en vuxen människa. Som lek kan man räkna alla sorters spel och sport eller bara barnens fria aktiviteter. Trots de olika beskrivningarna av lek så är alla överens om att den finns och att det är något positivt. Idag anser många att barns lek är viktig på grund av sitt egenvärde och den grundläggande betydelsen den har för utveckling och lärande. (Lillemyr, 2002)

Lek som barns fria aktivitet kan delas in i tre huvudtyper. Det är fantasi-lekar, olika former av fysisk aktivitet och social samvaro. (Mårtensson, 2004) Om möjligheten att leka finns fortsätter barn att leka högt upp i åldrarna (Mårtensson, muntligt). Barn slutar inte leka en viss lek i en viss ålder utan gamla lekar utvecklas till nya och en del lever kvar. När barnet uppnått en viss kunskap genom leken vill de använda sin kunskap till riktigt arbete som till exempel att bygga en koja, plantera växter eller kratta. Barnets lek behövs allt mindre när barnet lär sig mer och mer om vuxenvärlden. Lekbehovet övergår istället till behov av avkoppling och omväxling, fysisk aktivitet, skapande verksamhet, fantasi och dagdrömmeri. (Norén-Björn, 1977) Att utvecklas till en vuxen individ som kan hantera samhällets krav och förväntningar tar en viss tid av den unga människans liv. På senare år har det blivit allt svårare att skilja ungdomstiden från vuxentiden. Kanske beror förskjutningen av ungdomstiden på samhällets höga kvalifikationskrav eller på att även vuxenrollen förändrats. Den traditionella definitionen av vuxenrollen som ett stadium när man har avslutat sin personlighetsutveckling och utvecklat färdiga åsikter och värderingar känns inte längre aktuell. Om man tänker sig att man lär sig hela livet och kan tänka sig att ompröva sina åsikter och värderingar blir skillnaden mellan ungdomen och vuxenlivet inte så stor. (Lieberg, 1992)

När det finns energi och tid över leker vuxna människor på sitt sätt. Det eftersträfvade tillståndet "flow" är liksom barns lek ett tillstånd då något görs så koncentrerat att det blir ett självändamål. (Harvard, muntligen) Det är ett tillstånd av att befinna sig här och nu. Ett tillstånd som stimulerar både arbetslivet, skolarbetet och vardagen. Matti Bergström, som är professor emeritus i hjärnforskning, menar att det som hos barn kallas lek är det vi kallar kreativitet hos vuxna (Lenninger, 2006). Genom kreativa handlingar, fysisk aktivitet, fantasi och dagdrömmeri leker sig alltså människor genom hela livet.

BARNS ANVÄNDNING AV UTEMILJÖN

Barns utomhuslek är fysik, föränderlig och sinnlig. Lugna, utforskande, aktiviteter och mer fartfyllda är inte olika lekar utan delar av samma lek. Fysisk aktivitet som att gunga, snurra och springa kan för barnen vara en sinnlig

upplevelse likaväl som en fysisk utmaning. Till de sinnliga aktiviteterna räknas även mindre fysiskt aktiva lekar med en mental rörelseriktning hos barnet. (Mårtensson, 2004)

En miljö där barnen kan använda sin kropp både fysisk och sinnligt och där de hittar utmaningar verkar fungera bäst för dem. De har också ett behov av att hitta lugn och ro. Det är för det mesta svårt att hitta platser utomhus i staden att vara sig själv på. Barn pratar ofta om platser som är bra att vistas på för att tänka. Klätterträd är en sådan plats som ofta nämns. Natur och trädgård nämns som avstressande miljöer och historiken kring platser fascinerar många barn. (Cele, 2004) De vill även ha möjlighet till rena skönhetsupplevelser som till exempel blommor ger. (Norén-Björn, 1993). Barns fartfyllda aktiviteter kan gå hårt åt växtlighet men de har förmågan att anpassa sitt beteende till platsen. För att de ska kunna göra det måste de lära sig vilka miljöer som kräver mer försiktighet, något som bara går att uppnå genom att de får tillträde till sådana av miljöer. (Cele, 2005)

Även ungdomar behöver lugna platser där de kan vara för sig själva. Ungdomarna är ofta hänvisade till offentliga miljöer även för att dra sig undan. Men de behöver också livliga och folktäta platser för att se på folk och visa upp sig. De använder stadens offentliga rum för att växa socialt, forma sin egen identitet och söka gemenskap. Ungdomar vill ofta upprätta egna rum i den offentliga miljön. Platser där de kan bestämma över sig själva och skapa egna regler. Dessa platser kan vara ett fysiskt rum eller ett socialt rum, begränsat av ett handlingsmönster. Trots att ungdomar, till skillnad från barn, har möjlighet att förflytta sig längre sträckor själva så tillbringar ungdomar största delen av sin vardagstid i närområdet. (Lieberg, 1992)

Mindre barn har sällskap av vuxna. Därför måste platsen även tilltala de vuxna.

Caroline Lundholm, muntligen

Rörelse

För att initiera och uppehålla leken används ofta rörelse. Både med hjälp av den egna kroppen eller någon form av redskap. Viktiga rörelser är att snurra, rulla, kana omkring, klättra upp, klänga runt, hoppa ner, gunga samt att röra sig uppför och nerför över öppna ytor. Att snurra, rulla och kana omkring tillsammans verkar sänka barnens vaksamhet mot varandra, underlätta kroppskontakt, fantiserande och samtal. (Mårtensson, 2004) Rörelserna lär också barnen att använda kroppen och få en uppfattning om höjd, djup och rymd (Lenninger, 2006).

Utmaningar

Varje barn måste hitta något i utemiljön som utmanar. Utmaningarna behöver inte alltid jämföras med andras bedrifter utan lika gärna med egna tidigare övervunna svårigheter. Att se att det finns nya utmaningar när de närmaste är övervunna gör att nya försök uppmuntras och ger bra självförtroende. (Norén-Björn, 1993)

Karaktär

Mer växtlighet i närmiljön är ett återkommande önskemål från barn. (Norén-Björn, 1993. Högborg, muntligen) Naturmark av vild karaktär, anlagd eller naturlig, bedöms som en särskilt betydelsefull lekmiljö av ett stort antal forskare och barn. Till dess positiva innehåll hör djur, naturliga färger, mångfald och förändring.

En plats karaktär är avgörande för hur den används. Områden med naturkaraktär ökar antalet aktiviteter på en skolgård. Denna ökning sker inte bara i det aktuella området utan även på gårdens övriga platser. Med mark med naturkaraktär menas att marken inte är hårdgjord, att brukarna har observerat djurliv i området och att växtligheten till hög grad är friväxande och av olika ålder. Barnen har mindre frihet på en tydligt anlagd yta och spåren de lämnar ses i de flesta fall som skadegörelse medan de i "naturen" blir en del av platsen. (Lindhlom, 1995) Att barnen kan se spår från sina egna eller andras lekar är viktigt för deras upplevelse av utemiljön och för deras välbefinnande (Grahn, 1991 se Lindhlom, 1995). Hur rummet avgränsas och vad de angränsar till påverkar också hur det används. En del lekar, som till exempel fotboll, klarar av att ha en publik medan andra lekar, tex. rollekar och färdighetsträning med boll, kräver avskildhet för att man ska våga. (Norén-Björn, 1993) Då det gäller naturmarken förlorar den mycket av sin attraktivitet om den ligger isolerad från andra platser och funktioner. (Mårtensson, 2004)

Föränderlighet

Mark med naturkaraktär är ofta rikt på löst material. Vikten av löst material uppmärksammades redan på 1940-talet då C.Th. Sørensen och John Bertelsen utvecklade bygglekplatsen (Bengtsson, 1981). Löst material inbjuder till samarbete och gemensamma lekar i större utsträckning än fasta lekredskap (Norén-Björn, 1977). Löst material behöver inte vara naturmaterial. Det viktiga är att det går att förändra eller använda för att förändra en plats. Det är lättare för barnen att förändra en miljö, i fantasin eller fysiskt, om den är variationsrik och upplevs som oavslutad (Mårtensson, 2004. Norén-Björn, 1993).

Pedagogiska uterum bör inte bli "färdiga". Nya elever och personal skall

Ett tillfälligt evenemang 1998 där barnen tog över gatorna i Odense, Danmark. Bollhoppning, trampbilsrace, sandhögar och halmbalslaburinter var några av inslagen. (Bat Finke, elektronisk källa)

Foto: Landplus

Skulpturringen "Domarring" i Rålambshävarparken, Stockholm, var en av mina favoritlekplatser som barn. Det är en av Egon Möller-Nielsen många fantastiskt fina, för det mesta nonfigurativa, lekskulpturer som han gjorde redan på 1950-talet. (Dagens Nyheter, elektronisk källa).

kunna utveckla miljön och göra den till sin. När barnen själva är med och skapar och sköter en plats får de en större känsla av tillhörighet vilket leder till större omsorg om platsen. Det ökar även studiemotiveringen, socialt ansvar och inte minst trivseln. (Åkerblom, under publicering . Titman, 1994)

Form

Förutom karaktären på platserna spelar också dess form och storlek roll för antal aktiviteter som kan utspelas där. Det finns givetvis inga absoluta mått utan platserna måste ha en tillräcklig storlek för att fungera för den tänkta funktionen. På en skolgård med stor totalyta och många medelstora platser (20-40 kvm) finns möjlighet till mer aktivitet än på en skolgård med mindre totalyta och med många små rum (mindre än 20 kvm). En samlad form på platser med en storlek på 20-160 kvm ökar aktiviteten på skolgården. Är platserna större än 160 kvm är det en långsträckt eller förgrenad form som främjar aktivitet. (Lindhlo, 1995)

Möjligheten att befinna sig på olika nivåer har ett mycket stort upplevelsevärde. Att befinna sig en bit upp kan skapa olika roller i leken. Det kan också användas för att få överblick över leken och för att planera ett eventuellt in- eller utträde ur leken. Själva klättrandet är lockande och när en börjar vill ofta andra följa efter. För lek då barnen springer omkring, jagar varandra eller promenerar är höjder viktiga för att kunna röra sig uppför och nerför över öppna ytor. Det ger fart och skapar motstånd. Öppna ytor ger också översikt över leken och ger möjlighet att kommunicera på längre håll med hjälp av tecken eller ljud. (Mårtensson, 2004)

Objekt

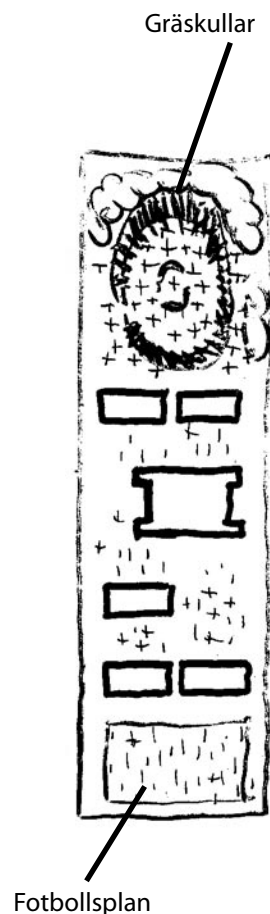
Nonfigurativa objekt skapar förutsättningar till egna tolkningar något som ger betraktare och användare möjlighet att själv påverka platsen. Det gör även att objekt kan vända sig till flera olika användare. Ingegerd Harvard har gjort en skulptur till Vällingby torg. När den sattes upp fick hon många olika kommentarer kring dess funktion. Pensionärerna tyckte att det var en utsmyckning, småbarnsföräldrarna att det var en lekplats och de äldre barnen såg den som en samlingsplats. (Lenninger, 2006)

Objekt i stadsmiljön har för barnen inte en fast funktion utan användningsområdet kan variera beroende på tillfället. Att objektet inte var tänkt att användas för lek är inget hinder. Barnen verkar ständigt leta efter objekt i sin omgivning som de kan införliva i leken. Lösa objekt på gatan plockas snabbt upp eller noteras och fungerar som landmärken i barnens mentala kartor. Avbrott i gatumiljön i form av till exempel entréer, fönster eller hörn fungerar utmärkt som gömställen. Flaggor och skyltar som hänger verkar vara som gjorda för att försöka nå genom att hoppa upp mot dem. En annan vanlig sysselsättning är att använda sig av bilarnas registreringsskyltar för olika typer av ord och sifferlekar. Murar och staket går att hoppa över, gå på eller försöka ta sig igenom. De är också attraktiva för att de symboliserar en gräns där man lätt kan leka med vad som är tillåtet eller inte. Variation i markmaterial och höjd stimulerar barnens lek. (Cele, 2004)

Tydliga former och funktioner underlättar möjligheten att samordna leken och skapa samspel. Lekredskap har ofta alltför tydliga och framför allt ensidiga funktioner vilket gör det svårt att leda leken vidare och ofta uppstår det istället en maktkamp mellan barnen. Lekredskapets placering har stor betydelse för hur och hur mycket de används. Lekredskap i närheten av platser som används flitigt till olika sorters lekar används mer och får fler användningsområden på grund av sin omgivning. Om redskapet isoleras på en sandyta går stor del av lekvärdet förlorat. Gungor är till exempel alltid populära men beroende på var de placeras förändras användningen. Centralt och öppet placerat blir det en plats där små barn tryggt kan känna på farten i närvaro av vuxna. Om de istället placeras i områdets utkant och med närhet till skog verkar det som om barnens mentala rörelseriktning ökar, stämningen förhöjs och leken får större möjlighet att utvecklas åt nya och oförutsägbara håll. (Mårtensson, 2004)

BARNES UPPELVELSE AV UTEMILJÖN

Barnens upplevelser påverkar deras hemkänsla och förmåga att orientera sig. (Cele, 2005) Upplevelsen av utemiljön och behoven den ska uppfylla skiljer sig åt mellan barns i olika åldrar. Det beror bland annat på barnets storlek. Små barn är närmare marken än stora vilket leder till att de ser sta-

Låg och mellanstadiebarn i ÖstraTornskolan i Lund har markerat var de tycker om (+) respektive inte tycker om (-) att vistas på sin skolgård. Undersökning och illustration av Ann-Sofi Högborg inför omgestaltning av skolgården 1994.

den ur olika perspektiv. Storleken på området som barnet rör sig inom skiljer sig också mycket mellan åldrarna. Barn har mentala kartor som sätter gränser för deras område. Dessa gränser kan till exempel bestå av ett buskage, ett vattendrag eller en gata. Allteftersom barnet växer behöver dess territorium utökas. (Nilsson, 2002) Utemiljön kan underlätta denna process genom en variationsrik miljö med markanta element och tydliga avgränsningar från privata- till offentligplatser. (Bengtsson, 1981)

Stimulerande miljöer behövs för att barnet ska få nya intryck att utvecklas av. Då det inte längre finns något att upptäcka tröttnar vi på miljön. Om vi då inte kan byta till en ny typ av miljö blir vi uttråkade. Det påverkar troligen även barnets förråd av begrepp och föreställningar så att dessa blir färre, mindre utvecklade och nyanserade. (Mårtensson, 1993)

Barn definierar platser utifrån hur de ser ut, hur de används och dess sociala miljö. De iakttar och använder sin fysiska omgivning uppmärksam och med alla sinnen. Därför kan en plats lika gärna definieras genom en lukt, ljud, känsla eller tidigare sociala erfarenheter som av hur den ser ut. (Mårtensson, 2004) Vad föräldrar och lärare sagt om en miljö liksom vilka personer som barnen mött eller sett i förhållande till en viss plats har stor betydelse för deras upplevelse av platsen. En socialt välfungerande plats men med en torftig miljö uppfattas som mer positiv av barn än en väl designad miljö utan social kontakt eller med negativ sådan. (Cele, 2005) Tillfrågade barn uttrycker att den sociala samvaron är viktig. De vill hellre att kvaliteten och säkerheten på stadsmiljön förbättras framför att lekplatser ordnas. De vill kunna röra sig fritt, välja var de vill leka, vara en del av samhället och delta i vuxenlivet. (Björklid, 2004)

Skilnad på vad barn tycker är en barnvänlig utemiljö är kopplad till deras erfarenheter och tillgång till den fysiska miljön men också till stor del på kulturell bakgrund. Till exempel så lägger Svenska skolbarn stor vikt vid den fysiska miljön medan barn i invandrarfamiljer lägger större vikt vid sociala aspekter på miljön. (Nordström, 2004)

Miljön omkring oss sänder signaler som vi tolkar, vilket kan liknas vid ett tyst språk. Utseendet på en plats eller byggnad talar om hur den förväntas användas och vilken inställning verksamheten har till sina besökare. Vi har ofta förväntningar på hur en miljö för ett speciellt syfte ska se ut och vad den ska innehålla. Det är både de tecken som finns på platsen och det som förväntas finnas men inte gör det som påverkar vår tolkning av miljön. Det här är ett språk som också barn förstår. En välskött och intressant skolgård signalerar att samhället bryr sig om barnen, att de är viktiga, medan en sliten och tråkig gård visar det motsatta. Om skolgården inte uppfyller barnens behov tror de att de vuxna med flit skapat en dålig miljö till dem.

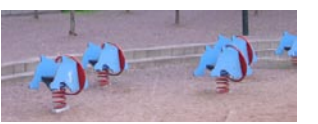
Barn värdesätter sin miljö efter sina egna behov av att göra, att vara, att

tänka och att känna. De lägger märket till små detaljer i miljön som de ser som meningsfulla. Deras utemiljö består av dessa små element kopplade sinsemellan och till dem som person. (Titman, 1994)

I en undersökning av Wendy Titman (1994) om hur barns uppfattar sin skolgårdsmiljö listas några vanliga element på skolgårdarna och hur barnen uppfattar dessa.

- Asfalt associerar barn med att slå sig, den är tråkig och ful. Den tolkas också som ett billigt material.
- Gräs är ett sinnerligt material som barnen vill känna, sitta och ligga på. Det har en potential till diversitet och möjligheten att hitta saker är stor. Nivåskillnader på marken med gräs är extra uppskattat.
- Träd är för barn en symbol för att klättra och har ett ekologisk värde. De uppskattas för sin variation under året, för att de förser barnen med löst material, skugga och väderskydd.
- Blommor uppskattas för att de stimulerar många sinnen. De behöver omvårdnad och visar att någon bryr sig om platsen. Färgglada blommor som odlas själv är mest uppskattade men blommor odlade av andra är bättre än inga alls.
- Sand och gyttja förknippar de flesta barn med stor lekglädje. Luktat det illa så är det dåligt men ju geggigare desto bättre. Sand uppskattas men ses som barnsligt om den befinner sig i en sandlåda.
- Dammar visar på omtanke och är för många barn till för djur. Klara dammar föredras framför de med grumligt vatten. Barn kan ha svårt att förstå skillnaden mellan en naturligt vattenhål och en trädgårdsdamm. En naturlig damm kan därför uppfattas som försummad och misskött.
- Buskars största värde för barn är möjligheten till kojor. Det är ett starkt behov hos barn att kunna dra sig undan, gömma sig eller bara sitta i lugn och ro och fundera.
- Fasta lekredskap är en signal för barnen att det här är en plats för dem. Ju mer saker man kan göra med ett redskap desto bättre är det. Lekredskap som målats i starka färger uppfattas av större barn som barnsligt och därmed inte något som de vill använda. Detta trots att lekfunktionen kan vara rolig och redskapet tillverkats med dem som målgrupp.
- Sittplatser uppskattas om de är på skyddade ställen annars används de lätt som lekredskap. Att det finns en bänk att sitta på är inte viktigt. Huvudsaken är att det är en tydlig plats att sitta i.
- Väderskydd som gör det möjligt att vara ute ofta uppskattas och är för barnen ett behov som saknas om det inte finns.

De flesta element värderas på samma sätt av alla barn men en del skiljer sig på grund av barnens uppväxtmiljö. Djur från bondgårdar uppfattas av många barn som någonting positivt. Men barn från urbana miljöer har ofta

en negativ inställning till dessa djur. De tycker bland annat att de är äckliga och luktar illa. (Titman, 1994) Att asfalt ses som något negativt i undersökningen beror antagligen på att många skolgårdar nästan enbart är asfalterade. Asfalten kan som komplement till andra material var positiv då dess släta och hårda yta går bra att rulla och studsa på.

Människans förmåga att tolka vikten av en plats utifrån dess utseende gör att det är viktigt att visa att skolan har stor betydelse i samhället. Den ska ge ett viktigt intryck vilket man kan uppnå med till exempel trädtrader och alléer. Gränserna blir viktiga för att annonsera skolan utifrån. (Högborg, muntligen)

Förutom trafiken så är platta och blåsiga miljöer negativa inslag i barns utemiljö enligt dem själva. (Norén -Björn, 1993) Även uteliggare och alkoholister beskrivs av barn som farliga i staden. Det är inte alltid barnen har förstått den verkliga faran i dessa miljöer utan upprepar vad de har fått höra av vuxna i sin omgivning. Det finns en spänning kring det som är farligt vilket gör att dessa miljöer inte enbart förknippas med något negativt. (Cele, 2004)

"Uppväxtmiljöns kvalitet är en större och viktigare fråga för att lösningar ensamt skall drivas utifrån ett säkerhetsperspektiv (...). Frågan blir hur barn skall lära sig att hantera miljön som finns utanför de "säkra" och förutsägbara miljöer de hänvisas till."

Kylin, Mårtensson, Nyberg, DN debatt, 6 augusti 2007

SÄKERHET

Utemiljön måste vara tillräckligt säker så att barnen tillåts att vistas där och så att de känner sig säkra. Barnens känsla av säkerhet beror till stor del på hur de kan orientera sig i sin närmiljö. Orienterbarheten stärks av tydliga rikt och landmärken så som speciella hus, detaljer och skulpturer. (Lenninger, 2006) Känslan av osäkerhet hos befolkningen är ett samhällsproblem och inte något som enbart kan lösas genom gestaltningen av utemiljön. Man pratar ofta om att ta bort buskar för att det kan gömma farliga personer, man vill belysa så mycket som möjligt i staden och det får inte gå att ligga på bänkar. Om denna utveckling fortsätter är risken stor att vår utemiljö utarmas så att den inte längre har några kvaliteter. I andra länder har rädslan redan hunnit längre vilket medfört drastiska åtgärder. Skolgårdar i Manchester ska övervakas med kameror vilket används som ett argument för att inte ha träd på skolgården då de skymmer sikten för kamerorna och barnen kan gömma sig bakom dem (Berglund, muntligt). Vilken typ av miljöer skapas under denna övervakningsiver? Vem vill vistas där och vad skapar det för beteende?

Så länge det har funnits städer har det funnits ungdomar som samlats i gäng på gator och torg och med det moderna borgerliga samhället har föreställningen om detta som något farligt vuxit fram. Beskrivningar i massmedier av subkulturer och kriminella gängbildningar har medfört att föreställningen om de farliga ungdomarna växt sig allt starkare utan att det finns bevis för att så är fallet. Tidigare fanns en informell kontroll av det offentliga gatulivet då också vuxna använde dessa miljöer regelbundet. Gatorna innehöll en blandning av aktiviteter och människor. Det var en gemenskap som ungdomarna var en del av. När detta naturliga liv är borta försöker man ersätta det med patrullerande vuxen- och föräldragrupper. Detta blir en kontrollfunktion istället för en social funktion vilket förminskar ungdomarnas fria utomhusmiljö. (Lieberg, 1992)

Biltrafiken är ett stort säkerhetsproblem för barn. De uppfattar själva trafiken som ett hinder för sin rörelse och störande på grund av buller och avgaser (Björklid, 2004). Men det är även en stor säkerhetsrisk för barnet att vistas nära trafiken. Det är först vid 7-8 års ålder som barn kan uppnå den förståelse för motortrafik som gör att de klarar att vistas i trafikerad miljö. Tidigast vid 11-12 års ålder kan barnens förutsättningar för att röra sig med motortrafik jämföras med en vuxen. (Bengtsson, 1981)

Säkerhet på lekplatser

1999 kom en ny svensk standard som behandlar säkerheten på lekplatser. Som alla andra standarder är det här rekommendationer och inga regler. De gäller dessutom nybyggnation och inte retrospektivt för lekplatser byggda

före 1 januari 1999. Denna standard kallas ofta felaktigt för EU-regler. Den är framtagen i samarbete med de andra EU-ländernas experter på området och finns i flera länder. Standarden innehåller mätredskap för kontroll vid planering och nyanläggning för att undvika dolda faror. Många gamla lekplatser har lagts ner på grund av missuppfattningen av standarden. (Nilsson, 2002) I Boverkets byggregler som innehåller föreskrifter och allmänna råd till plan och bygglagen står det att: *“Fasta lekredskap skall anordnas så att risken för personskador begränsas.”* Därefter följer allmänna råd som bland annat hänvisar till ovan nämnda standard som exempel på lämpligt utförande. (Boverket, elektronisk källa) Antagligen är det många av dem som planerar och beställer lekmiljöer som inte har tillräcklig kunskap om lagen och standarden. Därför tar de ofta den lätta vägen och använder lekredskapsföretagens redskap som garanterar att de följer alla säkerhetsregler.

Självklart är det viktigt att lekmiljöer är säkra. Men hundra procentigt säkra lekmiljöer är ingen utmaning för barnen och därmed ointressanta (Nilsson, 2002). Säkerhet hänger ihop med barnens behov av spänning och stimulans. Om en miljö är fattig på upplevelser söker sig barnen till andra platser där de finner utmaningar men som kan innehålla faror som de inte har överblick över. (Andersson, 1993) Barn uppfattar lättare signaler om fara och säkerhet i naturen än i en konstruerad miljö (Mårtensson, 1993). Ändå hänvisas barn till speciella platser med funktionanpassade lekredskap och en nästintill total överblick. Det får föräldrarna att känna sig trygga men begränsar barnens kreativitet. Både barn och föräldrar får en falsk uppfattning om trygghet och säkerhet på dessa platser.

På skolgårdar sker många olyckor under raster vid aktiviteter med andra barn då vuxna är frånvarande. Det kan handla om olycksfall under leken men också att leken övergår i bråk och slagsmål. Fler vuxna i barnens närhet skapar trygghet och minskar risken för konflikter mellan barnen. Likaså minskar risken till konflikter om skolgården stimulerar till många olika aktiviteter. (Andersson, 1993)

Parkeringsstöd fungerar utmärkt som klätteställning.

Foto: Arne Nordius

Människan i stadsrummet

HUR UPPFATTAR MÄNNISKAN SIN OMGIVNING?

Många faktorer påverkar hur människor trivs och fungerar i stadsrummet. Det handlar om människans storlek, sätt och hastighet att röra sig, möjlighet att se, höra och andra sinnesintryck. Det handlar om storlek och kvalitet på platser, hur dessa hänger ihop med varandra och hur välbesökta de är. (Gehl, 2003, Cullen, 1961) En god förståelse för miljön och möjlighet till nya upptäckter är viktigt för människors välmående. (Kaplan och Kaplan, 1998)

Kvaliteten på utemiljön påverkar hur mycket människor vistas där. Nödvändiga aktiviteter som att gå till jobbet eller skolan och att vänta på bussen är oberoende av utemiljön, men de valfria utomhus aktiviteterna som att sitta och njuta av solen eller ta en promenad för nöjes skull är starkt beroende av utemiljöns kvalitet. Eftersom många idag är bilburna påverkar bilvägars och parkeringars placering också vistelsen i stadsrummet. Höga hastigheter och stor genomströmning av trafik uppfattas som negativt men med låg hastighet blir biltrafiken en livgivande händelse. Parkering i garage i bostadshuset medför ingen utomhusvistelse medan parkering en bit ifrån bostaden ger en promenad på vägen till och från hemmet. Då vistelsen ute ökar möts människor och den sociala aktiviteten ökar. Mänsklig aktivitet drar till sig människor. (Gehl, 2003)

Människan reagerar alltid, metvetet eller omedvetet, till kroppens placering i förhållande till omgivningen. Vi märker till exempel om vi är inne eller utanför, under eller ovanför, på väg till eller på en plats att stanna på. Olika lägen väcker olika känslor. Att vara på en plats och samtidigt se en annan plats en bit bort ger en tydlighet vilket skapar trygghet så att människor vågar använda miljön. (Cullen, 1961) Det är viktigt att övergångszonerna, gränserna, mellan olika platser är tydliga men samtidigt så öppna att kontakt med omvärlden är möjlig. Genom flera olika typer av zoner och rum med mjuka övergångar är det lättare för människor att våga röra sig emellan dem. För att underlätta kontakt via syn och hörsel kan man undvika höga murar och staket, skapa korta avstånd mellan människor, hålla en låg hastighet, se

till att människor är på samma plan och att de är orienterade mot varandra. Trafikljud och annat buller är exempel på försvårande omständigheter som gör det svårt att prata vilket minskar benägenheten att göra uppehåll och försvårar spontana sociala kontakter. (Gehl, 2003)

Människor rör sig gående i ca 5 km i timmen vilket våra sinnen är anpassade för. När vi rör oss koncentrerar vi oss mest på marken. De flesta människor rör sig till fots om inte avståndet överstiger 400-500 meter. Avståndet upplevs olika långt beroende på vad som finns runtomkring vägen och på vägens sträckning, om den är rak eller böjd. Raka vägar är att föredra på små avstånd då man ser målet. Att behöva gå en omväg till ett mål man ser är irriterande. Men en alltför lång, rak och händelselös väg för att nå målet är inte heller önskvärt. Om gaturummen man färdas i ändrar storlek med jämna mellanrum, trånga gator blir små torg, så upplevs promenaden inte som en lång sekvens utan delas naturligt in i olika etapper. Vilket gör att man inte tänker på hur långt man egentligen gått. För att uppehåll ska ske behövs för det mesta att det finns något stöd i miljön. Detta stöd kan vara rummets kanter eller om det finns något objekt, fontän, träd, stolpe eller liknande att stå bredvid, sitta på eller luta sig emot. Först när det finns goda möjligheter för att sitta blir uppehållen längre. Bänkar inbjuder till att sitta på men gör platsen ödslig om de alltid står tomma. Andra typer av sittmöjligheter är därför en bra kombination för en flexibel utemiljö. (Gehl, 2003)

Spår i staden till exempel i form av utbytta trottoarplattor och annonslappar visar att det pågår en annan historia parallellt med min. Det får mig att stanna upp och le. Det förgyller min vardag.

Dan Hallemar, muntligen

HUR ANVÄNDS STADSRUMMET?

Livet i staden förändras men dess komponenter (gata, plats, torg, park och lekplats) förblir desamma. Vad vi önskar göra i stadsrummet ställer andra krav på utemiljön idag än för hundra år sedan. Då var gatan många människors arbetsplats och uppehållsrum. Söndagsnöjet var att finklädad promenera i parken. Idag är de som vistas ute under dagarna till stora delar studenter, arbetslösa, pensionärer och föräldrarlediga. På fritiden efterfrågas allt fler aktiviteter. I parker är sociala lekar och enklare sporter som kubb, frisbee och boule vanliga liksom picnick med grillning. Vi har en ökad geografisk rörlighet vilket ger oss andra referenser och en invandring som skapar kulturella möten på "hemmaplan". Kafékulturen blomstrar och därmed ökar efterfrågan på uteserveringar. Motortrafiken har förändrat möjligheten och kvaliteten på vistelsen i stadsrummet. Även om stadsrum anpassade för vistelse har fått en renässans de senaste årtionderna, så är fortfarande biltrafiken första prioritet sett till staden som helhet.

Ett annat exempel på ändrad användning av stadsrummet är gatukonsten som de senaste åren blivit mer synlig och uppmärksammas. Från att ha förknippats mest med grafitti finns nu en rad olika sätt att göra egna avtryck i stadsrummet. Behovet av att ta plats i sin närmiljö och berätta en historia är inte generationsbuden, även pensionärer ägnar sig åt det. Att spåren inte är beständiga gör dem bar mer intressanta. (Hallemar, muntligt)

Vi ägnar oss inte bara åt konkreta handlingar då vi vistas utomhus. Dagdrömmeri är en underskattad sysselsättning som de allra flesta sysslar med och som gör det möjligt att överleva vardagen. En del miljöer är bättre än andra på att sätta igång kreativiteten och dagdrömmandet. Det krävs rekvisita för att få igång fantasin. Ibland behövs mycket folk och rörelse andra behöver tystnad, lugn och ro. Rutinsituationer, rörelse som gående eller att köra bil fungerar för många liksom vistelse vid vatten. (Lövgren, muntligt)

Nya tillfälliga spår i stadsrummet.
Den lilla fågeln på sin pinne har överlevt ovanför porten i ett halvår.

Skolgården

Skolgården speglar den rådande tidsandan. Dess roll i samhället som friyta, kunskapsförmedlare och som stadsbyggnadselement förändras ständigt.

HISTORISKT

Både utomhuspedagogiken och skolträdgården har sitt ursprung i tankar från slutet av 1800-talet. (Åkerblom, 2004) Anvisningar och rekommendationer för byggandet av skolanläggningar har staten gett ut från 1865-1979. Troligtvis byggdes de flesta skolorna under dessa år efter ett mönster som liknar det i anvisningarna från respektive period. Skolans organisation, samhällsdebatt, synen på uppfostran och arkitekturströmningar är några av de faktorer som påverkat både anvisningarna och den allmänna föreställningen om skolgårdar. Det fanns skolor innan 1865 men dessa var ofta lokaliserade efter var det fanns plats istället för efter var det fanns för behov.

Fram till 1920 var skolgårdarna och skolbyggnaden starkt influerade av tidens trädgårds- och byggnadskonst. Skolträdgården användes till undervisning i trädgårdsskötsel. En grusplan framför huset var avsedd för lek. (Lindholm, 1995) Tanken var att en välordnad utemiljö fostrar barnen till goda medborgare och genom kunskaper i trädgårdsodling kan de odla för husbehov för att få maten att räcka till. Trädgården skulle också väcka barnens intresse för naturen och fosterlandet (Åkerblom, 2004). När samhället industrialiserades och nya tekniker tillät längre transporter och lagring gick det lättare att få ut mat till folket och skolträdgårdarna miste sin funktion. (Åkerblom, under publicering) Från 1940-talet domineras skolgårdsutformningen av en modernistiskt syn där tekniska funktioner är styrande för utformningen. Istället för trädgård blev skolgården en asfalterad bollplan inramad av något grönt och på så vis skild från skolbyggnaden. Skolträdgården försvann allt mer till förmån för skolgården. I de sista statliga anvisningarna om skolutformning, från 1979, ses skolgården som en pedagogisk resurs och barnens behov är nu viktiga för utformningen. Skolgården används för undervisning och fritidsaktivitet. Gårdens koppling till byggnaden nämns inte men dess koppling till omgivningen. Intilliggande naturmark ses som något positivt. På grund av minskande barnkullar under 1980-talet och ekonomis-

Fortsättning på sidan 39, efter planen över förslaget.

Plan över förslaget

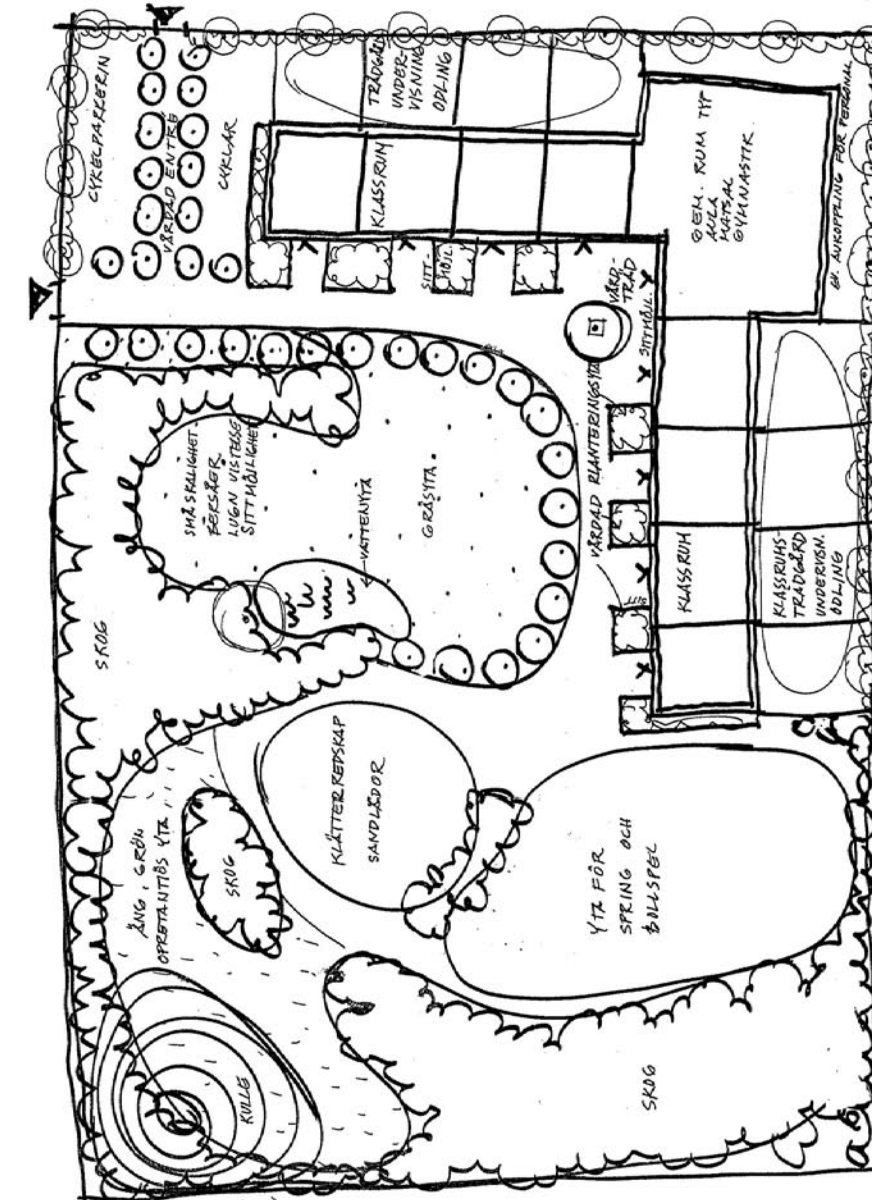
Förslagsplan till exemaensarbetet ***Stadsrum för barn*** av Jenny Stålhamre. Utfört vid Sveriges Lantbruksuniversitet, Institutionen för landskapsplanering Alnarp under våren 2007.

Planen går att ta ut för att underlätta läsning tillsammans med övrig förslags-text.

Beskrivning till siffrorna
finns på sidorna 62-65.

Snitt efter snittmarkering
AA och BB finns på sid
54-55.

Så här skulle en normalritning till en skolgård kunna ha sett ut 1995.

INNEHÅLL:
Inramning
Entréyta, bearbetad
Hårdgjord springyta
Gräsyta
Skog
Otuktad yta/Äng
Trädgård
Klättringsmöjligheter
Nivåskillnader
Odlingsyta
Specifikt undervisningsma-
terial

(Skiss : Ann-Sofi Högborg)

ka begränsningar byggdes inte mycket nytt under denna tid vilket inte heller gav dessa nya idéer något större genomslag på skolgårdarna. (Lindholm, 1995) Det växande intresset för miljöfrågor resulterade under 1980- och 1990-talet i många förändringar av befintliga skolgårdar för att öka elevernas intresse i ämnet. Man uppmärksammade också lekens betydelse för lärandet. (Åkerblom, 2004) Gunilla Lindholm gjorde 1995 en studie för att följa upp där statens råd och anvisningar tog slut. Tio landskapsarkitekter med erfarenhet från skolgårdsprojektering intervjuades om sina skolgårds-idéer. Deras idéer skilde sig inte markant från tankarna från 1979 men man hade fysiska förslag på hur det skulle se ut (se bild sid 39). (Lindholm, 1995)

IDAG

Många barn vistas i dag hela dagen i samma miljö då förskola, skola och fritids ligger på samma ställe. Möjligheten att vistas ute under fri aktivitet i anslutning till skolan blir då extra viktigt. Men en park en bit bort från skolan har inte samma betydelse för barnens lek och samspel som en miljö i direkt anslutning till skolhuset. (Mårtensson, 2004)

Hur skolgårdar ser ut idag beror till stor del på var skolan ligger och vilket engagemang som finns hos föräldrar och personal. Det kan vara en enkel asfaltsyta, barnens egen skolträdgård, naturmark eller områden med lekredskap. Det byggs till och med skolor utan skolgård (Persson, opublicerad uppsats) och befintliga skolgårdar tas i anspråk för nybyggnation (Lenninger, 2006). Skolgårdarna i innerstaden är ofta små och slutna. De innehåller sällan odlingsmöjligheter men ofta lekredskap och sportytor. Efter skoltid står skolgårdarna för det mesta tomma. Sportytorna är ofta det som används även utanför skoltid.

Vid nybyggnation konkurrerar barnens utomhusytor med många andra funktioner. Tyvärr prioriteras ofta byggherrarnas ekonomi framför tillräckliga utomhusytor för barnens alla behov. (Lindstaf, 2004) Beställare vill för det mesta att skolgården ska innehålla lekredskap. Det krävs tydliga argument för att övertala dem om att andra miljöer, som till exempel mark med naturkaraktär, har högre värde för barnen. (Högborg, muntligt) Skolorna planeras idag för det mesta för barn från förskola till årskurs nio.

Det finns idag inga regler för hur stor utomhusyta som behövs vid nybyggnation. Plan och bygglagen skriver att friytan skall vara tillräcklig. I Socialstyrelsens råd från 1989 rekommenderades en friyta på 40 kvm /förskolebarn exklusive parkering och byggnad. I en vägledande dom från Yrkesinspektionen i Malmö 1992 slogs fast att 15 kvm/elev var ett minimikrav för skolgård i centrala Lund. Då tog man hänsyn till att skolan låg i medeltida stadsmiljö vilket kan ha påverkat resultatet. (Åkerblom, 2000) Vid nybyggnation i Västra hamnen idag är det dessa 15 kvm man räknar med för skolgårdar och då ska även parkering få plats på den ytan.

Barn lär sig 20% av vad de hör, 40% av vad de läser och 80% av vad de gör.

Ann-Sofi Högborg , muntligen

LÄRANDE

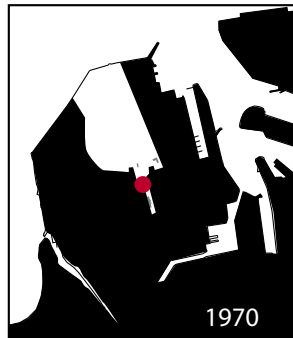
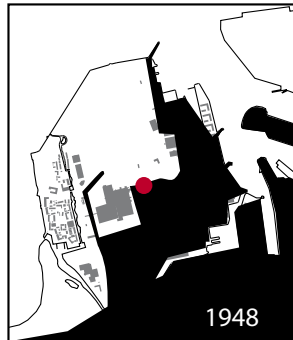
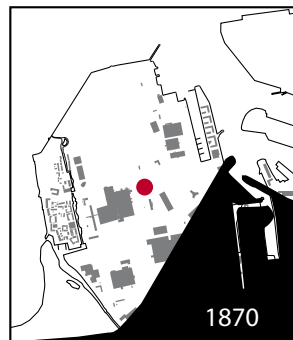
Utomhus engageras hela kroppen i lärandet då alla sinnen stimuleras av miljön. Utomhuspedagogiken bygger på växelspelet mellan sinnligheten utomhus och bokbildning. (Åkerblom (red.), 2004)

Om barn haft tid för lek och rekreation under rasten återvänder de med nya krafter och en positiv inställning till kamrater och arbete (Titman, 1994). Leken påverkar lärandet på många sätt. Genom den kan barnen bland annat lära sig mer, på ett mer bestående sätt, koppla kunskap till verkligheten och motiveras till fortsatt lärande. (Lillemyr, 2002)

Risken med att barn och ungdomars utemiljö medvetet får en pedagogisk prägel är att deras platser att fritt leka på begränsas. Man lär sig inte bara genom kontakt lärare och elev eller genom att läsa. Vi lär oss också genom våra handlingar. De aktiviteter vi engagerar oss i ger kunskap. (Lieberg, 2004) En utomhusmiljö kan därför fungera pedagogiskt utan att det är den enda funktionen. Platser som illustrerar natur- eller kulturhistorien i stadsdelen, som kan användas för att förstå ekologiska sammanhang, fysiologiska fenomen, trafiken eller träna på att cykla fungerar alla som pedagogiska platser. Samlingsplatser för att mötas och umgås hör också hit. (Berglund, 2004)

Barns förmåga att läsa in värderingar i en miljö gör att där det syns att en plats värderas högt och sköts med omsorg anammar också barnen detta beteende. En plats som däremot är skräpig, trasig och ser övergiven ut ser inte barnen något behov av att vara försiktiga med. (Titman, 1994)

Platsen för förslaget

Några steg i utbyggnaden av hamnen. De röda prickarna visar platsen för förslaget.

VÄSTRA HAMNEN

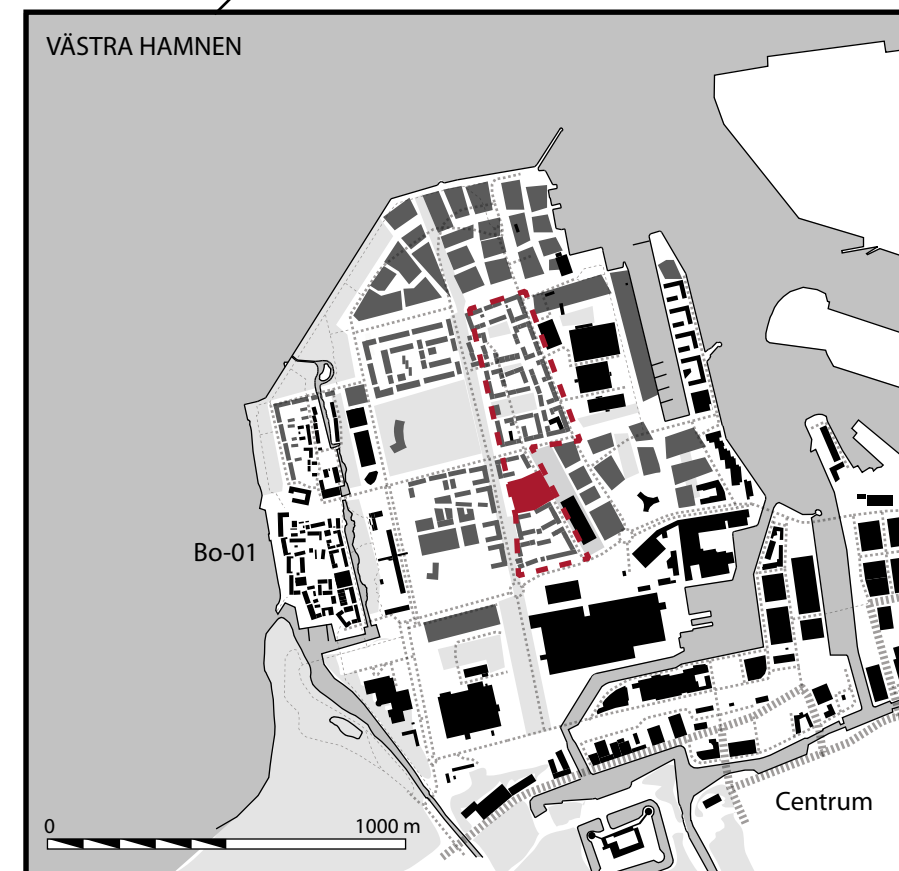
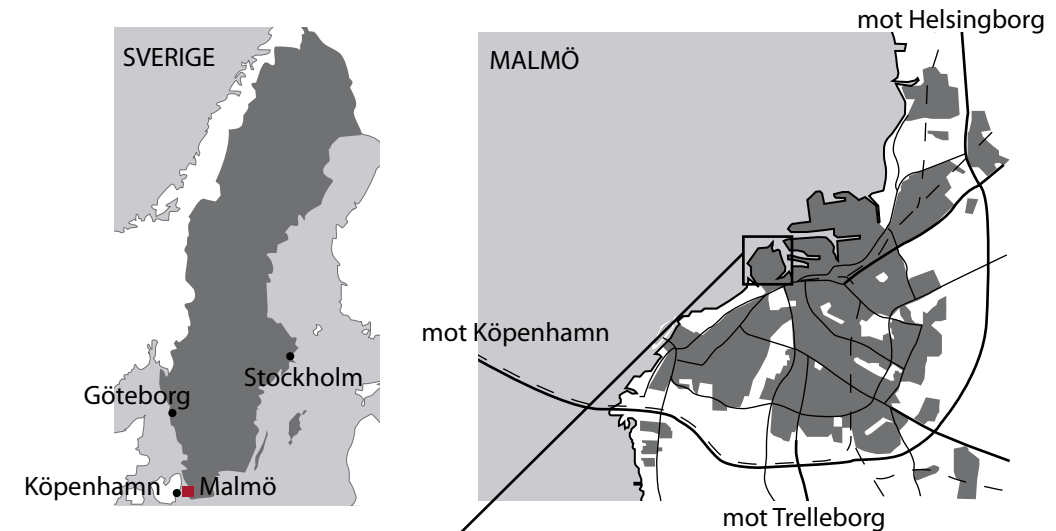
Tomten, som ska bebyggas med en skola, ligger mitt i Västra hamnen i Malmö. Från att under 1800-talet bara varit några bryggor i det grunda Öresund har Malmös västra hamn genom utfyllnad vuxit till ett nytt landområde. Det är ett före detta industriområde som sedan bomässan 2001, Bo-01, håller på att förändras till en ny central stadsdel med både bostäder och verksamheter. (Malmö stad, 070416)

Planområdet som tomten ingår i ligger mitt i stadsdelen och ska fungera som en länk mellan dess olika delområden. Malmö stad vill skapa en levande och blandad stadsdel med Bo-01 området som förebild. Ett socialt, ekonomiskt och ekologiskt hållbart stadsbyggande eftersträvas. Med ett socialt liv rikt på upplevelser och möten mellan människor med olika etnisk bakgrund och olika åldrar. Det offentliga rummet skall vara så upplevelserikt att människor väljer att vistas där. Det ska planeras med hänsyn till alla brukargrupper med extra hänsyn till barn och äldre som tillbringar mycket tid i sin närmiljö.

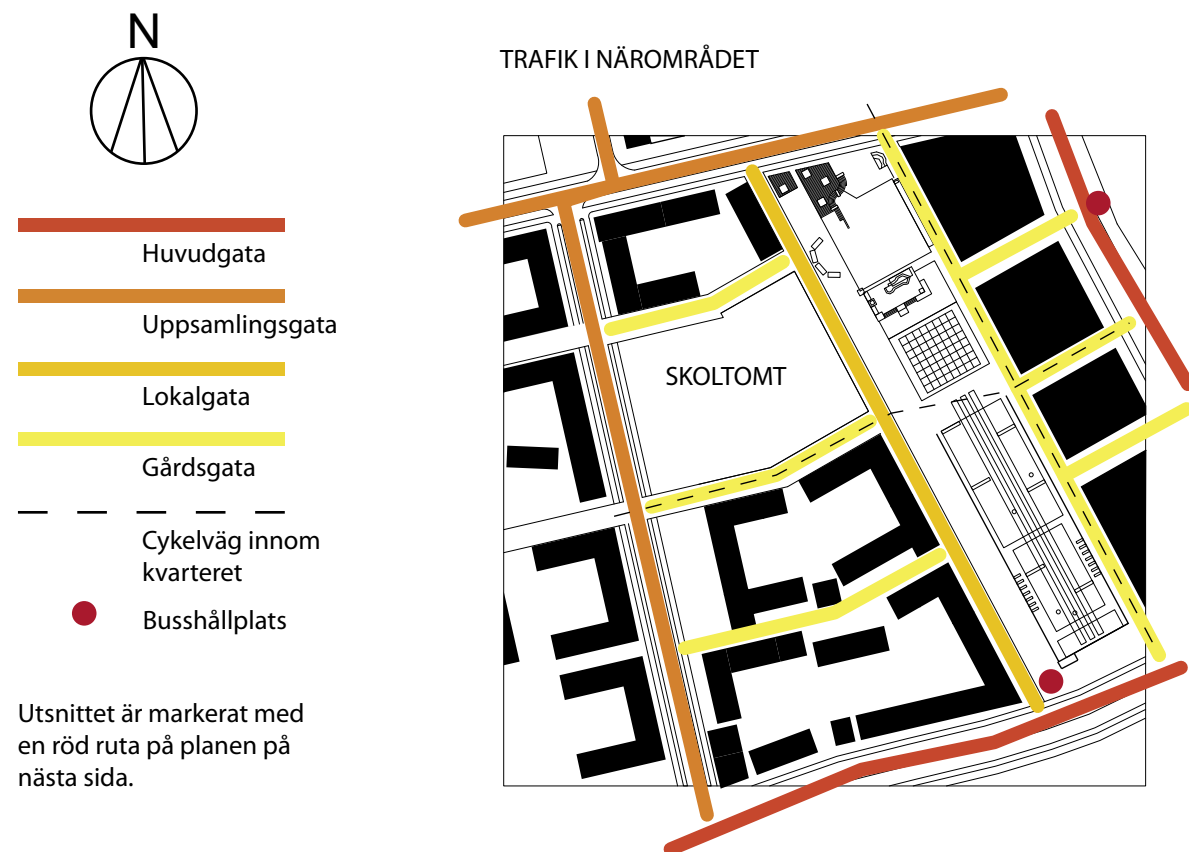
Att bygga ekonomiskt hållbart kan innebära en högre investeringskostnad för att istället minska underhållskostnader och öka livslängden.

Biologisk mångfald skall skapas i området med hjälp av olika biotoper. Grönytefaktorerna skall användas för att säkerställa tillräckligt med grönska.

Storkvarteren skall vara sammanhållna och ha en lägre hushöjd inuti än ut mot gatan. Med låg hushöjd menas 3-4 våningar och med hög 5-7 våningar. En bred trädbevuxen esplanad går förbi tomtens västra gräns. Esplanaden skall bli ett rekreativt stråk och är en stor del av det huvudstråk som planeras från Malmöhus och rakt igenom hamnen. Gatan norr om tomten planeras som en lokalgata med begränsad trafik. Gatorna i norr och söder är tänkta som gårdsgator. Längs den södra gatan går även ett gång och cykelstråk med förbindelse till omgivande kvarter. Förutom lokala gång och cykelförbindelser är de större gatorna i området framkomliga för både gångtrafikanter och cyklister. (Planprogram för del av Bilen 4, Malmö stad) Detta sker för det mesta med separata gång- och cykelbanor.

Planer av Jenny Stålhamre efter fakta från Planprogram för del av Bilen 4, Malmö stad.

TOMTEN

De som kommer med buss annalkas skoltomten från den östra sidan. Härför kommer antagligen även många av skolans elever eftersom övriga skolor i Västra hamnen ligger väster om denna skoltomt och mycket bostäder finns i Västra hamnens östra delar (se bild sid. 46). Övriga cykel, gång och biltrafikanter kommer antagligen till stor del från esplanaden i tomtens västra del. Idag används hela tomten som parkering till Malmömässan. Mässan kommer att flytta senast år 2010 (Persson, 2007). Tomten är en del av den stora fastigheten Bilen 4 (se plan sid 43). Där planeras bebyggelse med bostäder och verksamheter blandat över hela området. Även högskolan önskar lokaler.

Den befintliga skolan, några kvarter bort, blir enligt beräkningar fullbelagd 2010. Ännu en skola är på gång i västra delen av stadsdelsparken. Behovet av en skola på den aktuella tomten kommer förmodligen långt senare.

Planer av Jenny Stålhamre efter fakta från Planprogram för del av Bilen 4, Malmö stad.

Upptagningsområde för befintlig och planerade skolor i Västra hamnen. Gul cirkel visar skolan detta arbete behandlar. Eftersom de båda andra skolorna ligger i västra delen av Västra hamnen kommer troligtvis flest elever att komma från de östliga områdena.

För att området ska få ett sammanhållet uttryck och tomten inte ska ligga som ett reservat under tiden önskar Malmö stad att tomten bebyggs och används tidigare. Tillexempel är områdets bibliotek tänkt att ligga i skolan. (Larsvall, muntligt)

Parkering till skolans personal, 0,3 platser/anställd, skall lösas på tomten liksom cykelparkering för personal och elever. Man räknar med att eleverna cyklar från årskurs fyra och att det krävs 30-70 cykelplatser/100 elever. (Holmqvist, muntligt)

I området planeras det för mycket aktiviteter. Tomten angränsar till Stapelbäddsparken, en skejt- och aktivitetspark som vänder sig främst till ungdomar. Delar av parken öppnade under våren 2006. Resten är under utveckling i samarbete med de som använder och förväntas eller önskar använda parken. En schackspelsmönstrad markyta för diverse arrangemang är på väg att anläggas. Till sommaren 2007 planeras kafé och biblioteksfilial i tillfälliga containrar. Dessutom ordnas utomhusteater och utomhusbio. I stapelbädden, byggnaden med sluttande tak mitt i parken, planeras ett ungdomskulturhus. Huset används redan för tillfälliga arrangemang som modevisningar, fester och workshops. (Lundholm, muntligen)

I närheten av skoltomten planeras även en fotbollsplan, en idrottshall och en större stadsdelspark. Tillsammans med delar av esplanaden blir skoltomten ett grönt stråk som binder samman stadsdelsparken och Stapelbäddsparken.

Idag är tomten en del av Malmömässans parkering.

Gata i Bo-01 området i Malmö som har plats för cykelparkering, sittplatser och lek. Gatans bredd varierar mellan ca 8 och 20 meter och är i en nivå.

Tankar inför förslaget

Min tanke har varit att en barnmiljö kan vara en tillgång för alla i staden och att stadens allmänna rum också kan vara en tillgång för barn. Jag har letat efter litteratur om hur en sådan miljö bör vara utformad men inte hittat någon. Istället har jag hittat mycket om vikten av att ha ett barnperspektiv i planeringen av all utemiljö. Argumenten baseras för det mesta på hur barn uppfattar och använder sin utemiljö. Trots att undersökningarna är gjorda av forskare i olika ämnen (pedagogik, miljöpsykologi, landskapsarkitektur och kulturgeografi), i olika miljöer (stad, tätort, förort, skolgård, förskolegård och lekplats), med olika metoder och med olika frågeställningar så är de dragna slutsatserna kring hur barn använder och uppfattar sin utemiljö mycket lika. Jag har utifrån dessa slutsatser arbetat med en gestaltning för att ge barn det de söker och uppskattar i en utemiljö.

Den största olikheten i undersökningarna gäller om man förordar att skolgården skall vara till för fri lek eller användas i pedagogiskt syfte. Jag tror inte att det ena behöver utesluta det andra. En utformning som tar hänsyn till utemiljöns speciella förutsättningar då det gäller, väder, geografisk placering, årstider och ytstorlek kan fungera för båda delarna. Det hänger i slutändan på de lärare som arbetar i verksamheten.

Då det gäller huruvida en utemiljö skulle kunna passa både barn och vuxna så är åsikten entydigt att hela stadsmiljön borde bli mer barnanpassad och att det går. Samtidigt har lekplatserna den viktiga funktionen att ge barnen en egen plats där de vet att de kan träffa andra barn och där de tillåts att vara på sina egna villkor. För mig är det viktigt att barnen inte förlorar dessa mötesplatser och möjligheten att vara på sina egna villkor då allmänheten bjuds in till deras miljöer. Något enstaka lekredskap i anslutning till annan inspirerande miljö, ett stort sammanhängande område och naturlig, robust växtlighet är exempel på åtgärder som gör att dessa funktioner inte går förlorade.

Trafik och säkerhetsproblematiken är alltid en stor fråga då det gäller utemiljöer för barn. Många av dem som arbetar med barnmiljöer förespråkar trafikseparering. Ur säkerhetssynpunkt är det helt riktigt men det finns andra aspekter att ta hänsyn till för att en utemiljö ska attrahera barn. Mänsklig

aktivitet och vuxennärvaro är sådana exempel. De gynnas ofta av ett visst inslag av motortrafik. För mig är vistelsevärdet och upplevelsen centrala för utformningen av miljön. Den breddade esplanaden i förslaget är ett bra exempel på hur det kan ges plats för vistelse även i gatumiljö med bilar. Vissa delar bör göras bilfria men inte hela områden. Skolgården kan göras bilfri genom att transporter sker på en annan sida av byggnaden.

KAN ETT STADSRUM SOM ÄR BRA FÖR BARN ÄVEN

FUNGERA FÖR VUXNA?

Det är skillnad på barns och vuxnas användning och uppfattning av platser och objekt men typen av miljö som efterfrågas är i stort sett densamma. Min övertygelse är fortfarande att en utemiljö för barn också kan tilltala vuxna och bli en tillgång för både barn och allmänhet.

Likheter mellan barn och vuxna

Eftersom kategorierna vuxna och barn båda rymmer många olika människor som är på olika humör olika dagar så finns det också behov av många olika typer av miljöer. De behövs platser med liv och rörelse och platser att kunna dra sig tillbaka på. Variation i material, rumsstorlek och typer av avgränsningar gör det möjligt att hitta den miljö man för tillfället har mest glädje av. Gränser mellan olika typer av rum bör vara tydliga men lockande. Det skapar trygghet och samtidigt ett visst mått av spänning som lockar till nya upptäckter.

Alla människor är sociala och dras till platser där det finns andra människor. Man vill vara där det händer saker. Den nya vågen av gatukonst visar att ta plats i sin närmiljö, att lämna spår och att upptäcka spår från andra människor är av intresse för andra än barn.

Olikheter mellan barn och vuxna

Den största skillnaden mellan barn och vuxna i utemiljön är hur funktionen av platser och objekt uppfattas och tillgängligheten till olika miljöer.

Barn använder platser och objekt som det passar dem för stunden vilket inte alltid är på det sätt som vuxna tänkt att de ska användas. Det kan väcka irritation. Men spelar det någon roll hur en plats används så länge den används och inte förstörs? Platser som kräver speciell försiktighet behöver ha ett värde som uppfattas även av barnen. Värdet kan vara i form av vackra blommor, speciella dofter, rolig ljud eller spännande djur. Om de bara är en önskan om försiktigheten som beror på den vuxnas funktionsuppdelningsver så möts denna önskan med befogat oförstående.

Barns brist på rörelsefrihet och mindre vistelseområde gör att större variation i miljön behövs på en mindre yta.

Barn behöver i större utsträckning än vuxna möjlighet att själva fysiskt

Studdsmattorna på den stora gummikullen i Vasaparken i Stockholm får även ungdomar och vuxna att leka.

Foto: Arne Nordius

forma sin miljö vilket kan upplevas som stökigt av vuxna. Till detta och för leken i sig behövs löst material. Löst material behöver inte vara leksaker som stökar ner när de inte används. Det kan lika gärna vara årstidsbundet naturmaterial så som kottar, blad, snö och is. Dessa material kan även ge vuxna en positiv sinnesupplevelse. Det är en vacker kontrast när kastanjens mjuka men taggiga frukt trillar ner på den hårda trottoaren och blottar en slät och rund kastanj.

VARFÖR SKA BARN ACCEPTERAS I DET ALLMÄNNA STADS- RUMMET?

Det går inte att begränsa barns plats i staden till lekplatserna. Barn bär leken med sig, de leker överallt där de är och barn finns i hela staden. I framtiden kommer de flesta barn växa upp och bo i städer.

För att bli självständiga individer behöver barn möjlighet att göra egna val som till exempel var de vill vistas. Möjligheten att röra sig fritt i sin närmiljö är viktig för barns välmående och utveckling. Man blir uttråkad av att inte ha möjlighet att byta miljö när man tröttnat på platsen där man är. För barn kan det leda till minskade förråd av begrepp och föreställningar.

Då barnet växer behöver det öka sitt revir för att hitta nya utmaningar. Om inte stadsrummet tillåter detta utsätts barnen för onödiga risker. Det måste finnas möjlighet att lära sig att vistas i olika typer av miljöer.

Det är en extra kvalitet för barnen att vistas i samma rum som vuxna. De får insikt i vuxenvärlden, lär sig hur de ska bete sig och möta andra människor samt känner sig delaktiga i samhället.

Att det allmänna stadsrummet är anpassat för barn underlättar för vuxna med barn att vistad där de vill och uträtta de ärenden de behöver tillsammans med sina barn.

DET VIKTIGA MÖTET

En av stadens stora kvaliteter är mångfalden av människor. Människor dras till platser där andra människor vistas. Då flera personer vistas på samma plats samtidigt sker möten. Genom att skapa inbjudande och varierade stadsrum utan fasta funktioner ges möjlighet för olika brukargrupper att göra platsen till sin, vilja vistas där och därigenom mötas.

Konflikter kan lätt uppstå då olika brukargrupper vill ägna sig åt olika aktiviteter samtidigt eller då spår från tidigare aktivitet stör. Genom att inte ge platsen en tydlig funktionsindelning och genom att acceptera alla som medborgare och brukare av stadsrummet så kan förhoppningsvis dessa konflikter istället bli till meningsfulla möten som ger förståelse för varandra. Ingen kan avfärda en aktivitet genom att hävda att det inte är meningen att man ska utföra den aktiviteten på just den här platsen.

VIKTEN AV FÖRÄNDERLIGHET

Utemiljöns mångfunktionalitet och föränderlighet har under arbetets gång framstått som allt viktigare för gestaltningen. Både på grund av barns behov och sätt att använda utemiljön och för att förutsättningarna för stadslivet hela tiden ändrar sig. Vi vet inte vilka människor som i framtiden kommer att ha den som sin närmiljö och vad de kommer att vilja ha möjlighet att göra. Det kräver att vi även tänker på det tillfälliga och inte bara på det statiska och fasta. Ytor och rum med olika storlek och karaktär ger många möjlighet att hitta sin favoritplats. Jag vill erbjuda en attraktiv miljö med plats för brukarna att själva bestämma vad de vill göra. Det är brukarna som skapar det tillfälliga och bjuder på överraskningar.

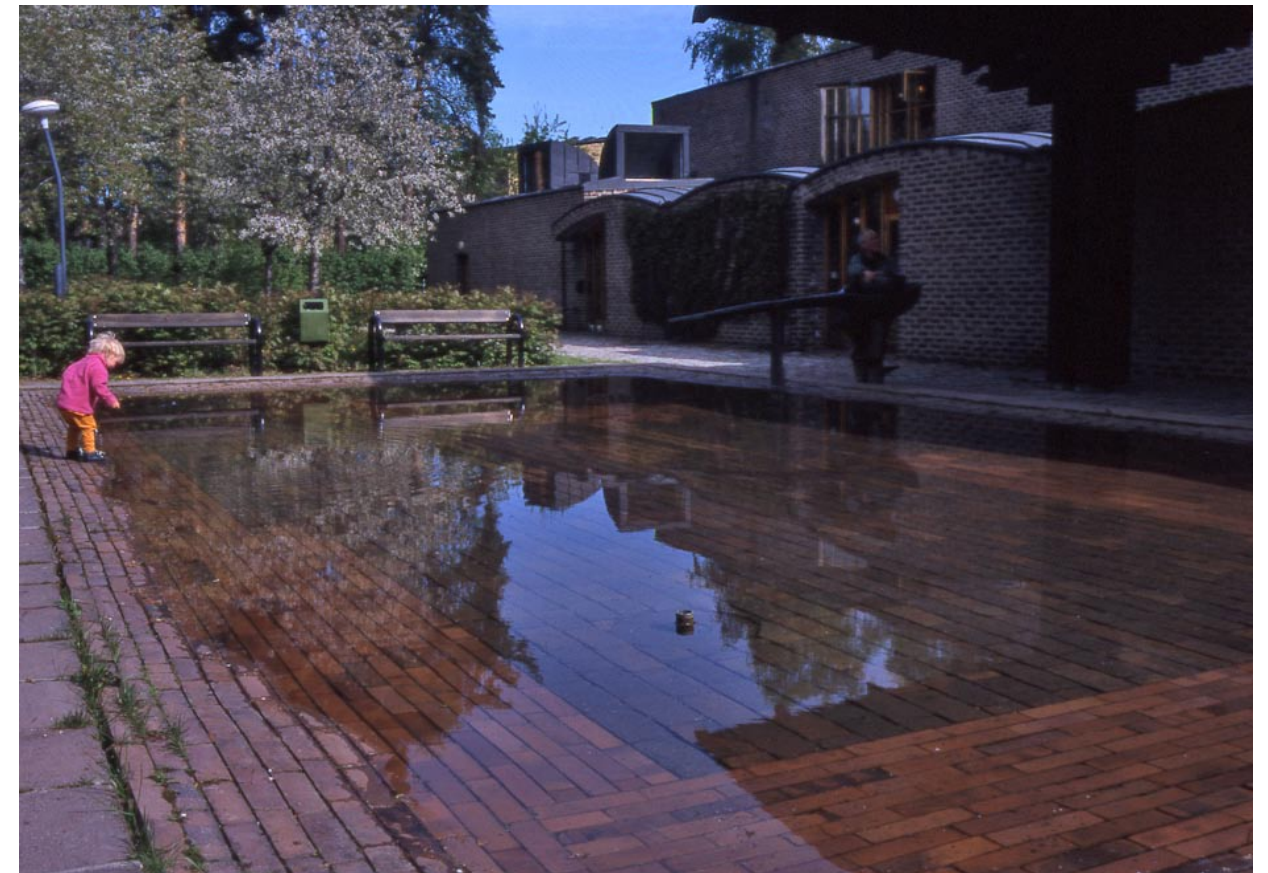
SKOLGÅRDEN SOM STADSRUM

En normal skola har många lokaler som kan användas till publik verksamhet. I förslaget används skolans specialsalar som textilslödssal, hemkunskapssal och gymnastiksal även till kursverksamhet. Matsalen fungerar som restaurang och skolbiblioteket användas som närområdets lokalbibliotek. Genom att använda skolans lokaler till andra verksamheter blir skolan en mer aktiv del av samhället. Samtidigt blir skolgården ett centralt stadsrum som har goda förutsättningarna för att bli välbesökt.

Jag vill skapa en skolgård som är öppen och inbjudande för allmänheten, en *skolpark*. Genom närvaro av andra människor skapas en trygghet, platsen blir mer attraktiv och det ger naturliga kontakter med resten av samhället. Dessutom minskar risken för skadegörelse om gården befolkas även utanför skoltid (Lenart, muntligen). En attraktiv gård ger också barnen någonting att vara stolta över och att vårda.

Att en skolgård även är offentlig mark kan skapa problem då det gäller vem som ska sköta dem och stå för dessa kostnader. I Stockholm finns det friskolor som använder allmänna parker som skolgård. Här har skolorna och kommunen skrivit samverkansavtal som reglerar skolans användning av parken samt kostnad för att parken används. Det största problemet i dessa fall har varit att slitaget ökat då antalet besökare ökat. Samtidigt har samma ökning den positiva effekten att platserna känns trygga för att det vistas människor där. (Persson, opublicerad uppsats) Ekonomisk hjälp till den som sköter platsen gör det möjligt att öka skötselintensiteten så att en god kvalitet på utemiljön kan hållas.

Att tänka utanför konventionerna om vad en skolgård är har varit en viktig utgångspunkt för mig i arbetet med förslaget. Vad är en bara lösning och vad finns med bara för att det ska, för att det är så man alltid gjort och för att det är vad andra förväntar sig? I det sökande som gestaltningsförslaget har inneburit så har jag flera gånger fastnat i konventionens grepp, men hoppas att det färdiga resultatet blivit en skolpark och ett stadsrum som kan inspirera till nya tankar kring barns plats i staden.

Dammen utanför Markuskyrkan i Stockholm fungerar utmärkt som lekplats och är utsmyckad med en vacker tegelmosaik.

Skolparken

GESTALTNINGSMÅL

Skolparken skall främja möten mellan människor i olika åldrar mellan elever och personal samt mellan allmänhet och skola. Den skall vara en attraktiv plats som ger identitet till stadsdelen.

ÖVERSIKT

Skolparken sträcker sig från esplanaden i väst till Stapelbäddsparken i öst. Det utvidgade gaturummet i söder är en del av parken och fungerar som förplats till torget.

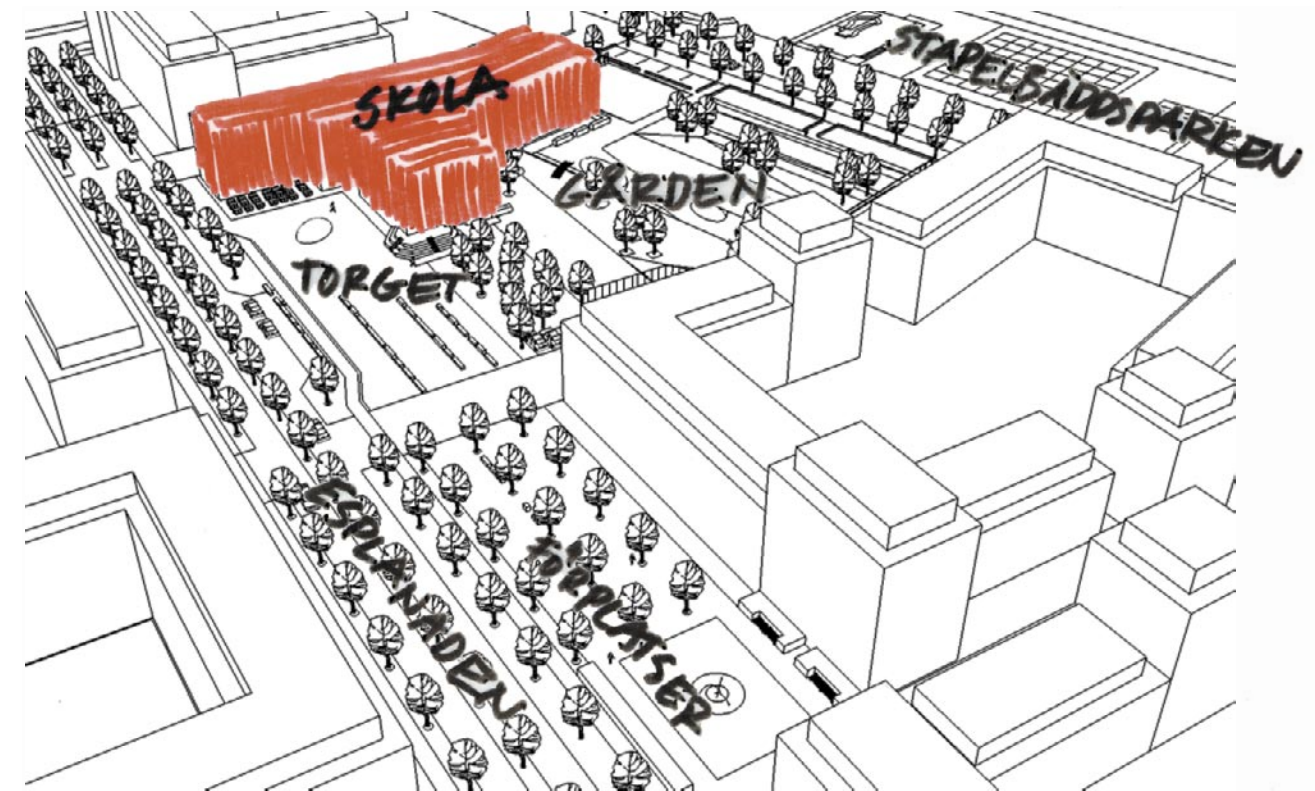
Närheten till Stapelbäddsparken och dess aktiviteter med inriktning på ungdomar gör att behovet av dessa aktiviteter på skoltomten minskar. Skolparken fungerar istället som ett komplement med lugnare, sinnliga upplevelser och aktiviteter för lite yngre barn.

Esplanaden är områdets rekreativa transportväg. Här passerar många människor till fots, på cykel eller i bil. Kvarterets omgivande gator, i norr och söder, ger en rak förbindelse mellan esplanaden och Stapelbäddsparken. Gatan mellan parken och gården är en gårdsgata alternativt endast en cykelväg.

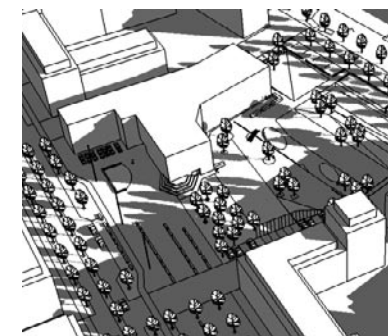
Hela tomten ligger på utfylld mark utan större nivåskillnader eller historiska byggnadsminnen att ta hänsyn till.

Huset är placerat intill esplanaden. Mot esplanaden bildas ett torg, som fungerar som entréplats till skolbyggnaden. Det här är skolans samlingsplats vid till exempel skolavslutningar. Både en fysisk och visuell kontakt mellan entrétorget och gårdssidan är viktig för att torget tydligt ska upplevas som en del av skolgården och att allmänheten ska känna sig välkomna på gårdssidan.

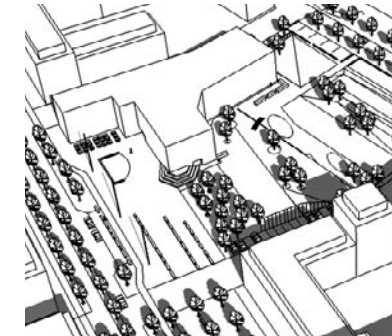
De publika delarna (restaurang m.m.) byggs i ett första skede. Då elevunderlaget ökar kan sedan byggnaden kompletteras med lokaler för undervisning. I byggnaden finns en samlande entréhall som de publika verksamheterna samlas kring. Restaurangen, som placeras i angränsning till skolans matsal, har även en egen entré utifrån för att den ska kunna

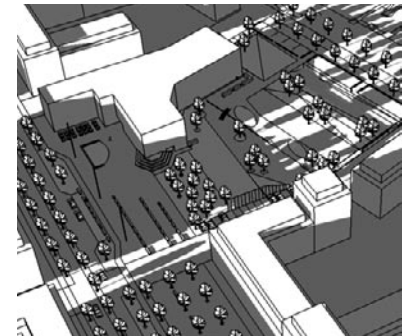
kl. 8.00

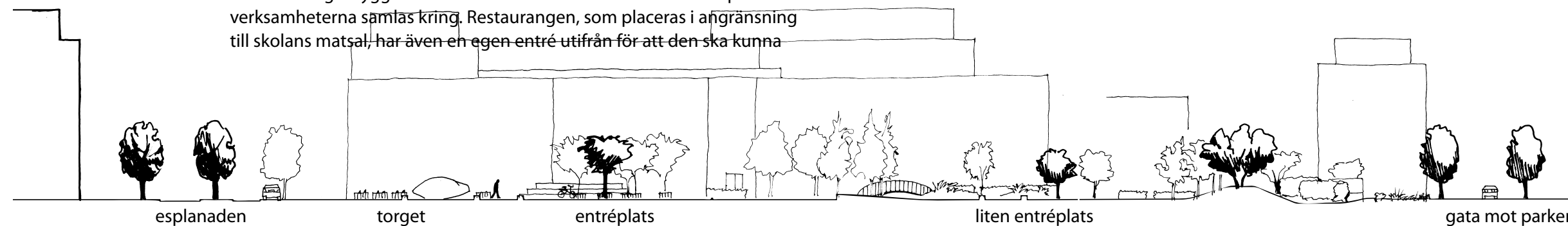
kl. 13.00

kl. 17.00

Sol och skugga under höst- och vårdagjämning. Byggnaden skuggar tomten så lite som möjligt och det finns goda möjligheter till ljusa lokaler i huset.

esplanaden

torget

entréplats

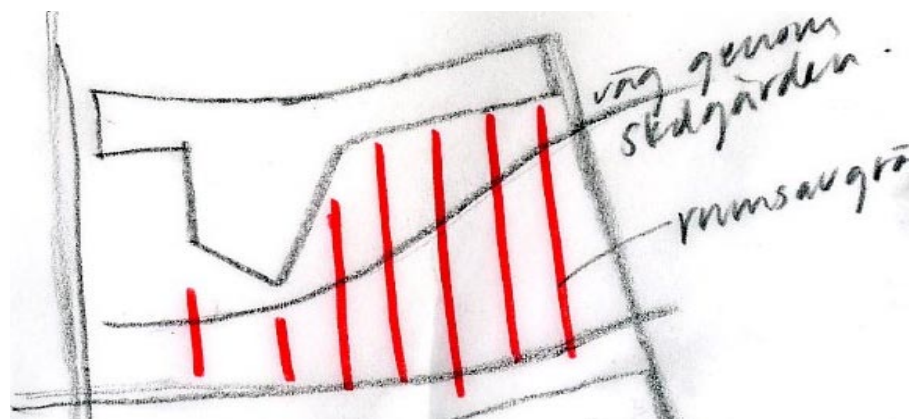
liten entréplats

Sektion A Sektion B

gata mot parken

Sektionerna finns markerade på planen på mittuppslaget.

vara öppen då resten av byggnaden är stängd. Tillfälliga publika aktiviteter på gårdssidan under tiden då skolan inte är fullt utbyggd gör att platsen sätts på människors karta och blir en av de platser de besöker i staden. Möjligheten att de fortsätter besöka platsen när den är skola är då större. Förhoppningen är att de som använder platsen ska göra den till till sin genom mer eller mindre långsiktiga förändringar.

KONCEPT FÖR UTEMILJÖN

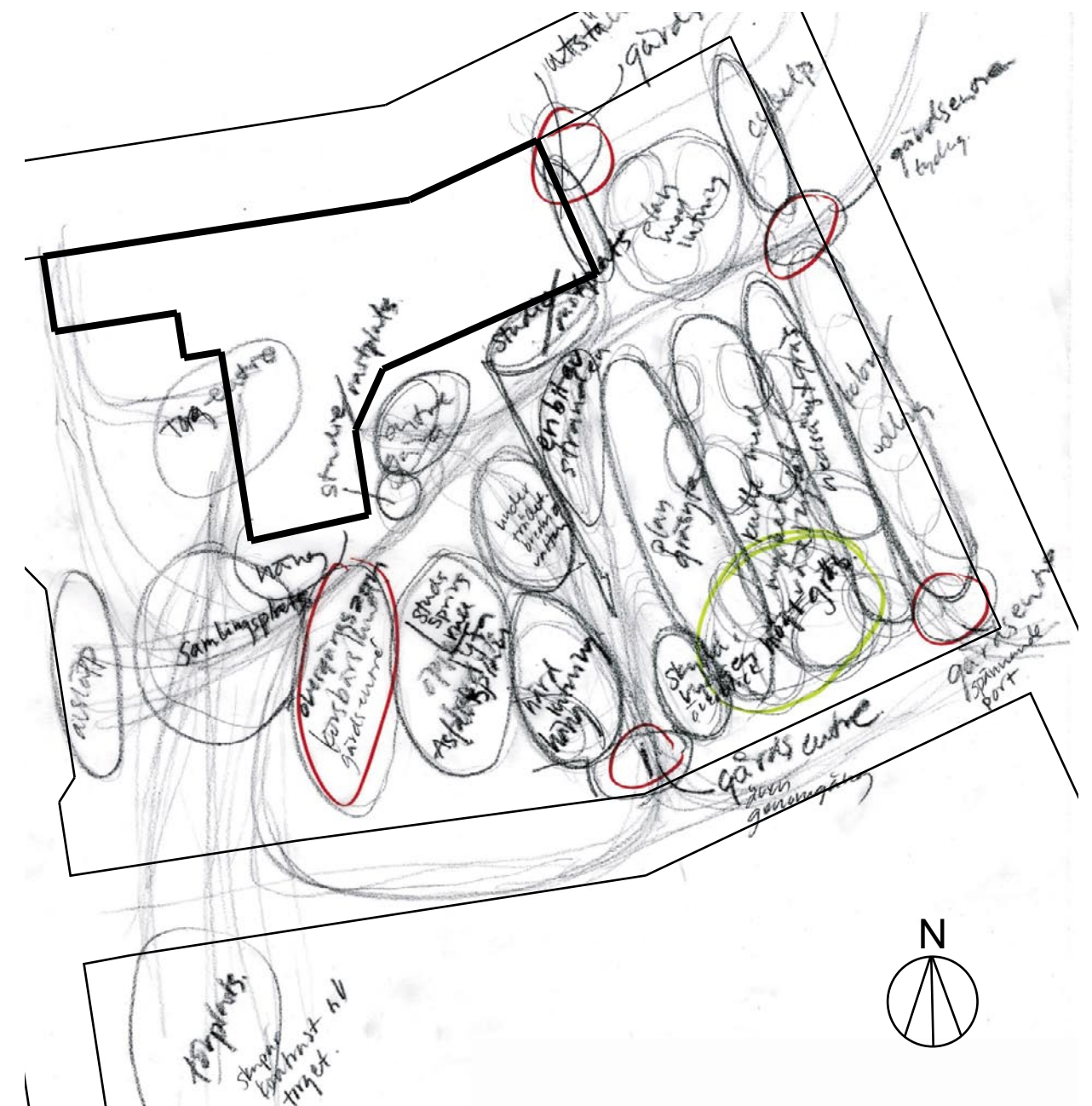
För att förankra skolparken på platsen och i omgivningen förstärks dess konstgjorda karaktär med ett strikt formspråk. Växtligheten kontrasterar mot detta med sin naturlika karaktär.

Vägen genom skolparken är ett komplement till kvarterets gator och endast avsedd för gångtrafikanter. Den väcker nyfikenhet och bjuder på många upplevelser genom sin höga detaljeringsgrad och många tvärgående rum med olika uttryck. På torget är det en stark stadskaraktär som blir mer parklik längre österut.

RUMMEN

Mötena mellan de tvärgående rummen, linjerna, är väldefinierade. Den strikta formen tillåter ett friare innehåll så att en viss stökighet kan uppstå utan att det uppfattas som negativt.

Varje linje innehåller ett flertal mindre rum i olika storlek. Här finns bland annat uppehållsplatser mot fasaden, under träd och vid vatten, en bit strand, en mindre asfaltplan, bersåer, gräsytor i olika nivåer och lutningar, odlings möjligheter och plats för utställning.

Då man nalkas skolan söderifrån breddas esplanaden och ger plats för två "förplatser", ett trädplanterat och ett mindre med ett vattenspel (se bild på sidan 55 och 59). Skolparkens gårdssida har flera entrérum som inbjuder till besök och genomgång. Mot torget är det en stor trädplanterad plats medan de mot gatorna är mindre entréer alla med en egen identitet, för att öka orienteringsförmågan.

Skolparkens olika rum.
De röda ringarna visar
entrérummen.

Att besöka platsen

Tre berättelser om hur det skulle kunna vara att besöka Skolparken.

Agda 83 år:

Det är så trevligt att promenera igenom skolparken. Jag brukar gå där på väg till biblioteket. Det är så härligt att titta på barnen när de leker. De har så mycket för sig, hoppar rep precis som vi gjorde men nu använder de två rep samtidigt. På hösten samlar de på alla fina löv och frön från träd och buskar. Det blir fina små konstverk både här och där. Man får se upp så man inte snubblar över dem. Om min väninna som odlar blommor på kolonin är där så brukar jag hälsa på henne också. Blir det för stöjligt så brukar jag sätta mig vid fontänen istället. Där rör det sig mycket människor att titta på men är lugnt i alla fall.

Fredrik 35 år:

Det är fint att ha picknick på kullen. De små barnen kan leka i närheten. De större brukar spela boll på asfaltsplanen om det inte är marknad. Får man lust kan man alltid vara med gubbarna på ett parti boule eller spela kubb. Har man glömt kaffetermosen är det bara att gå till restaurangen på torget och köpa sig en latte. De har riktigt bara mat också. Barnen brukar ha fullt upp med skulpturen så att man kan få lite lugn och ro.

Elias 8år:

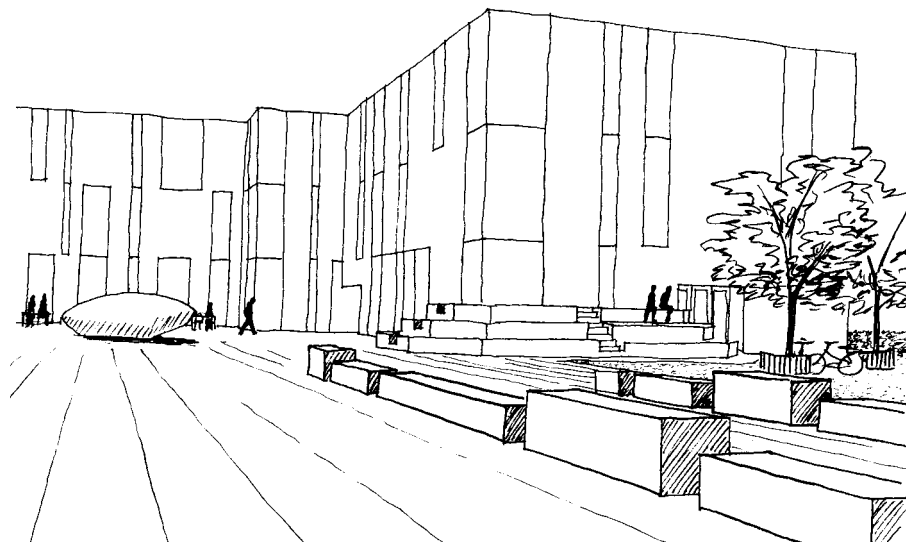
Hampus och jag brukar få hallon av tanten med alla blommor. Hon är jättesnäll. Vi brukar ta med dem till våran hemliga plats uppe på kullen bakom busken längst bort. Därifrån ser vi allt som händer men ingen ser oss. Om det regnat mycket är det roligt att gå till bäcken. Då kan man skicka saker från ena änden till den andra. Om man tröttnar kan man vila i sanden men man får passa sig så att ingen annan är där så att man får sand på sig. När det blir mörkt brukar vi leka rymdkrig på torget. Bänkarna ser precis ut som rymdskepp när de lyser.

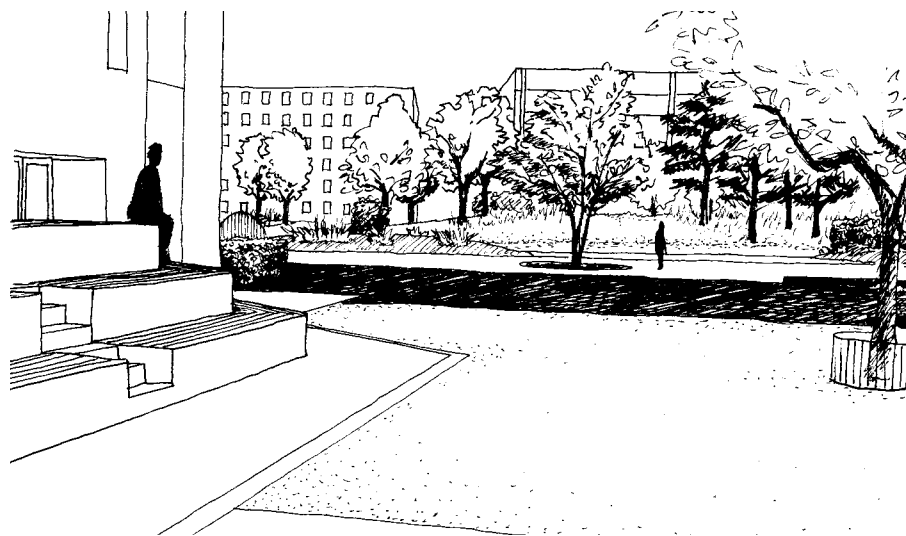
Esplanaden på väg norrut mot skolan. Gatan breddas och bildar en liten plats med avvikande markmaterial, bänkar och vatten. Det är en plats på vägen för kortare uppehåll och en varierad promenad.

Längre fram passeras en trädplanterad plats. Trädskronorna skapar ett intimt rum, ger skugga på sommaren, löv på hösten och vackert skuggspel på vintern. De skymmer himmel och omkringliggande hus vilket gör att torget framför skolan får en tydlig början och upplevs mer öppet.

Torget med skolans huvudentré rakt fram. Den stora öppna platsen ger överblick och möjlighet att samla mycket människor. De specialutformade bänkarna skapar identitet till platsen och visar riktningen mot skolan vilket förstärks kvällstid då de även lyser upp torget. Skulpturen fungerar som landmärke, samlingspunkt och leksak.

På väg från torget mot Stapelbäddsparken får Skolparken alltmer växtlighet samt fler och mindre rum. Här närmast torget är överblickbarheten fortfarande stor. Variationen i markmaterial begränsar olika ytor. Sitttrappen vänder sig både mot torget och gårdssidan vilket binder ihop de olika platserna och ger möjlighet för flera sällskap att använda den samtidigt.

Norrifrån på väg in på gården. Kolonierna, till vänster, ger ett frodigt mångfald och ett lite stökigt men hemtrevligt uttryck. De ger även närvaro av andra människor än skolbarn på gården och odlingsmöjligheter under skoltid. Kullen, till höger, delar upp gården i två större rum samtidigt som vegetationen på den skapar ännu flera smårum. Sluttnigarna ger bra uppehållsmöjligheter samt fart och motstånd vid lek.

Står man med skolan i ryggen och blicken söderut, mot gården, så har man den lilla biten strand i blickfånget. Stranden visar platsens närhet till havet och är en bit natur som både är oöm och föränderlig vilket gynnar barnens lek. Bron leder över den lilla bäcken mot torget. Den ger en varierad promenad, är ett objekt att uppehålla sig vid och signalerar gångväg istället för cykelväg.

Detaljer

Siffrorna korresponderar med detaljernas placering på planen på mittuppslaget.

Betongreliefer ▼

Platsen innehåller flera olika markmaterial som ger upphov till en mångfald av sinnesintryck och användningsområden. Det djupa gruset knastrar att gå på, asfalten går att rulla och studsas på, stenmjölet kan man rita i och är lätt att gå på, sanden är mjuk och flyttbar, betongplattor, marktegel och gatsten ligger i olika mönster och går lätt att bryta upp för att göra egna tillägg, gräs är föränderligt, mjukt och levande. Nivåskillnader skapar rum och vistelsezoner, uppmuntrar till lek och ger möjlighet att få andra perspektiv på platsen. Kullen och sitttrappen ger större höjdskillnader. Mindre variationer sker med kantstenar och murar. Murar gjuts i betong med relief på de vertikala sidorna.

Gränsen mellan stenmjöl och gräs markeras av några rader gatsten. Gatstenen sträcker sig ibland som långa kilar in i gräsmattan.

En specialbänk med ljus tillverkas för platsen. De är ett återkommande linjärt element från torget till gränsen i öst. De är 40 eller 60 cm höga, har varierande längd och fungerar som ledljus på kvällen.

Gräskullens stödmur och den lilla muren i samma gräns är av stora synliga naturstenar. Staketet längs de södra och norra gatorna är av vertikala träribbor som skapar ett delvis genomsiktligt staket som ger sligrande växter möjlighet att klättra men inte barn.

3

4

Sitttrappen är gjuten i betong med sitttor av trä.

På övergångszonen mellan torget och gården står prydnadskörsbärsträd i djupt grus. Runt träden finns cykelställ. Cykelställens enkla design och funktion som trädskydd gör att platsen inte känns övergiven även om cykelställena är tomma.

7

5

Hörnet på betongstensytan är uppvikt så att en liten backe bildats. Tre träd ramar in platsen. Runt stammarna är det stora öppningar i plattytan där det kan samlas löst material från träden utan att det ser skräpigt ut. En mindre mur skiljer plattytan från asfalten för att ta hand om eventuellt rullande föremål.

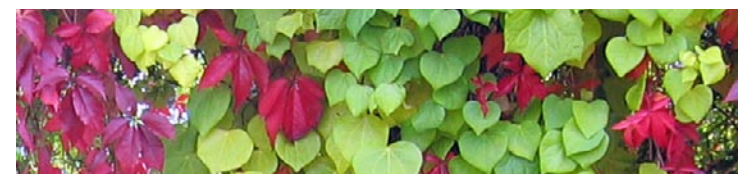
6

Skolgården innehåller många sittmöjligheter på annat än bänkar. Trots det behövs några bänkar för att de som behöver rygg- och armstöd också ska känna sig välkomna och för att uppehållen ska bli längre. Dessa bänkar placeras vid byggnadens entréer och vid gårdsentrén i söder.

En stor kompisgunga är gårdens enda traditionella lekredskap. Den placeras i gräset mot kullen när växtligheten hunnit växa till sig. Gungan markerar barns berättigande till platsen både för barn och vuxna. Den fungerar utmärkt att gunga i för barn i alla åldrar liksom som "hängplats" för tonåringarna.

Växtligheten på kullen är av naturmarkstyp med friväxande träd och buskar i olika ålder. Träden står i grupper med olika arter i varje grupp. Det ger variation men samtidigt en tydlighet då de olika trädgrupperna får olika identitet. Växterna har sin största attraktion på vår och höst. Eftersom skolundervisning och andra terminsbundna aktiviteter står för största delen av platsens besökare. Slitageåliga växter som ger ifrån sig spännande frön, blad eller blommor väljs i första hand, för att få mycket löst material att leka med och för att platsen ska förändras över året.

8

För att erbjuda olika användningsmöjligheter och sinnesupplevelser varierar gräsyten mellan att vara klippt och av ängstyp. På de platta gräsytorerna är största delen klippt medan kullen till största delen har ängskaraktär.

9

Gårdens gräns mot Stapelbäddsparken har plats för kolonilotter som förhoppningsvis både skolan och kolonister från grannskapet vill utnyttja. Det gör att skolan får kontakt med omgivningen och att gården befolkas även på sommaren.

Utveckling av skolparken

Att skolgården anläggs flera år innan skolan tas i bruk är en stor fördel för utemiljön eftersom växtligheten hinner växa sig stark innan slitaget blir som störst. Platsen etableras dessutom i människors medvetande innan den blir skola vilket förhoppningsvis leder till att den även efter att den börjar utnyttjas som skolgård används av allmänheten.

Det är av stor vikt att tillägg i miljön av olika slag tillåts. Meningen är att det ska finnas möjlighet för användarna att sätta egna spår.

Rummen och ytorna kan fyllas med objekt eller aktiviteter utifrån vad platsens brukare önskar. Dessa tillägg kan vara mer eller mindre tillfälliga. Till exempel:

- Lösa mål på asfaltsplanen för bollspel.
- Parkbänkar, sittgrupper med bord utanför klassrum.
- Gräset kan delvis täckas så att klorofyllet försvinner. När täckningen sedan tas bort har ett tillfälligt mönster bildats.
- Hagar och andra lektyr målas på asfalten och betongplattorna. Använd gärna självlysande färg.

Här syns några ringar som flitigt används av tre vuxna män för okänt bollspel. Ringarna är ritade med krita och måste ständigt bättras på för att inte försvinna.

- Regnvattnet från taket kan samlas och bli en utedusch eller vattenstråle då det regnar.
- Häng upp en utställning på fasaden eller staket. Varför ska allt bara visas inomhus?
- Plattor kan brytas upp för att förankra något hemmabygge eller plantera önskade växter.
- Spänn upp segeldukstak för skugga eller som regnskydd. Det ger även spännande ljud.
- Isblock placeras på gården vintertid som lyktor, för att skulptera i eller med spännande saker infrysta i.

- Ett skulpturfundament eller flera för utställning av elevverk. Tillfälliga utställningar eller ett stort konstverk som byts årligen under stor ceremoni. Då fundamenten står tomma kan de användas som sittgrupp.
- Bjud in till marknad på de öppna ytorna.
- Placera ut höbalar på hösten. Som rumsavdelare, sittplatser, skulpturfundament eller ett stort lekberg.

Tillfälligt lekberg av höbalar.

Foto: Landplus

Källor och litteratur

OTRYCKTA KÄLLOR

Opublicerade uppsatser

Malmö stad, *Planprogram för del av Bilen 4*, pp6006, Malmö Stadsbyggnads-kontor, maj 2006.

Persson, Anna, Examensarbete vid landskapsarkitektprogrammet SLU, Alnarp 2005:02, *Vad händer när parken ska fungera som skolgård- friskolors utemiljö i Stockholms innerstad.*

Muntliga källor

Bat Finke, Hanne, Landskapsarkitekt, LAND+, föreläsning vid landskapsar-kitekturdagen vid Institutionen för landskapsplanering i Alnarp, 061101.

Berglund, Lina, Landskapsarkitektstudent, seminarium till examensarbetet Med barn och ungdomar i åtanke en dokumentation av och reflektioner kring en design process av en ny skolmiljö i Manchester uk, Alnarp, 070525.

Hallemar, Dan, journalist, föreläsning på Moviums vinterkonferens Den lekande människan, Alnarp, 070126.

Harvard, Åsa, lektor i design vid Malmö Högskola, filosofiska rummet, ra-dioprogram P1, 051113.

Holmqvist, Anna, Landskapsarkitekt, Malmö stad Stadsbyggnadskontoret, möte, 070214.

Högborg, Ann-Sofi, Landskapsarkitekt, Svenska Landskap, möte, 070306.

Larsvall, Malena, Arkitekt, Malmö stad Stadsbyggnadskontoret, möte, 070214.

Lenart, Johnny, Arbetar på Stadsfastigheter och har hand om skötsel och underhåll av skolgårdar i Malmö, telefonsamtal, 070228.

Lundholm, Caroline, Projektledare för Mötesplats stapelbädden, möte, 070312.

Lövgren Orvar, Professor vid Etnologiska institutionen Lunds Universitet,

föreläsning på Moviums vinterkonferens Den lekande människan, Alnarp, 070126.

Mårtensson, Fredrika, Miljöpsykolog som forskar på barns utemiljö vid Institutionen för landskapsplanering, SLU i Alnarp, möte, 070228.

Elektroniska källor

Bat Finke, Hanne, Landskapsarkitekt, LAND+, mail, 070313.

Boverket, www.boverket.se/templates/Page.aspx?id=2574&epslanguage=Sv, 070417.

Dagens nyheter, www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?d=531&a=169770, Nisse Larsson, *Generös konst för unga sinnen*, 070508.

Malmö stad, [www.malmo.se/bostadbygge/utvecklingsomraden/vastraham-nen/historia/18701945.4.33aee30d103b8f15916800094471.html](http://www.malmo.se/bostadbygge/utvecklingsomraden/vastrahamnen/historia/18701945.4.33aee30d103b8f15916800094471.html), 070416.

Cele, Sofia 2004, *Children Sensing the City*. artikel för Open Space - People Space conference, 27-29 Oct, 2004 at the Open Space Centre, Edinburgh College of Art. hämtad 070201 på [www.openspace.eca.ac.uk/conference/pro-ceedings/PDF/Cele.pdf](http://www.openspace.eca.ac.uk/conference/proceedings/PDF/Cele.pdf)

Nordström, M. och Lagercrantz, I. 2005, *Lekutredning. Hur elever på Aspud-dens skola o Liljeholmen*, Stockholm, använder sin skolgård. Redogörelse utifrån observationer av yngre elevers aktivitet och deras egna markeringar på en karta över skolans utemiljö i oktober 2005. hämtad 070201 på <http://people.su.se/~mnord/>

Färgfabriken, www.fargfabriken.se/index.php?tabell=publikationer&id=62, 061109.

TRYCKTA KÄLLOR

Andersson I., 1993: *För säkerhets skull, i Uteboken*, 1993, Barnmiljörådet, Movium, Liber Utbildning, Uppsala, s. 121-133

Attwell K. och Schytte B. 2006: *Folkeskolens udeanlæg Otte eksempler*. Statens byggeforskningsinstitut, Hørsholm, hämtad 070212 på <http://www.sbi.dk/arkitektur/undervisningsbyggeri/folkeskolens-udeanleg-otte-eksempler/fol-keskolens-udeanleg>

Bengtsson, Arvid 1981, *Lekmiljö-livsmiljö*. Stegeland's, Falköping

Berglund, Ulla, 2004, i Dokumentation från forskarseminariet Plats och Lärande. Movium. SLU Service/Repro. Uppsala, s.60-61.

Björklid, Pia, 2004, *Barns utemiljö - ett utvecklings- och miljöpsykologiskt*

perspektiv, i Dokumentation från forskarseminariet Plats och Lärande. Movium. SLU Service/Repro. Uppsala, s.28-32.

Björklid, Pia, 2003, *Barn i vägen. Miljö för barn eller bilar?*, i Finns det rum för bar? En antologi, red. Gösta Blucher och Göran Graninger, Stiftelsen Vadstena forum för samhällsbyggande.

Cele, Sofia, 2006, *Communicating Place*. Methods for Understanding Children's Experience of Place. AUS, Stockholm Studies in Human Geography 16. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Cele, Sofia, 2005, *On Foot in the City of Children*, In Nordic Journal of Architectural research. s 85-98. No 1, 2005.

Cullen, Gordon, 1961, *The concise townscape*, Elsevier, Oxford.

Foster, Anita m.fl.. 2006, *Schools for the future: Designing School Grounds*. Department for Education and Skills, TSO, London, hämtad 070227 på <http://www.teachernet.gov.uk/docbank/index.cfm?id=10554>

Gehl, Jan, 2003, *Livet mellem husene*, 5:e upplagan, Arkitektens förlag, Köpenhamn.

Hammarberg Thomas, 2000, *Konventionen om barnets rättigheter*. Regeringskansliet UD info, Stockholm.

Kaplan R. och Kaplan S. 1998, *With people in mind*, Island press, Washington D.C..

Kylin, Maria, Mårtensson, Fredrika och Nyberg, Gisela, 2007, "Nitiska säkerhetsinspektörer river våra barns kojbyggen", Dagens Nyheters debattsida, 6 augusti 2007.

Kylin, Maria, 2004, *Från koja till plan om barnperspektiv på utemiljön i planeringssammanhang*, Agraria 472, Institutionen för landskapsplanering, SLU, Alnarp.

Lieberg, Mats, 2004, *Kunskapsutveckling i mötet mellan plats- och lärandeforskning*, i Dokumentation från forskarseminariet Plats och Lärande. Movium. SLU Service/Repro. Uppsala, s.40-43.

Lieberg, Mats, 1992, *Att ta staden i besittning. Om ungas rum och rörelse i offentlig miljö*. Byggnadsfunktionslära, Arkitekturstektion, Lund

Lillemyr, Ole Fredrik, 2002, *Lek Upplevelse-Lärande i förskola och skola*. Liber, Stockholm

Lindhlom, Gunilla, 1995, *Skolgården-vuxnas bilder- barnets miljö*, Stad och Land nr 129:1995, Alnarp

Lenninger, Anna, och Olsson, Titti, 2006, *Lek äger rum*, Planering för barn och ungdomar, Formas, Stockholm

Lenninger, Anna, 2006, *Kampen om barns utrymme är som Davids kamp mot Goliat*. Gröna fakta, 4/2006, s. 4-5.

Mårtensson, Fredrika, 2004, *Landskapet i leken En studie av utomhuslek på förskolegården*, Agraria 464, Institutionen för landskapsplanering, SLU, Alnarp.

Mårtensson, Fredrika, 1993, *Att vara liten är att vara nära marken*, i Uteboken, 1993, Barnmiljörådet, Movium, Liber Utbildning, Uppsala, s.9-43

Nilsson, Nic, 2002, *Barnens stad, en barnvänlig stad för barns bästa, lek och inflytande*. IPA-barns rätt till lek

Nordström, Maria, 2004, *The reflektion of environment in children's notions of child-friendly environments*. artikel för Journal of Applied Psychology. s 62-70. anul 6, nr 3-4, hämtad 070201 på <http://people.su.se/~mnord/>

Norén-Björn, Eva, 1993, *En bra skolgård för lek och utveckling*, i Uteboken, 1993, Barnmiljörådet, Movium, Liber Utbildning, Uppsala

Norén-Björn, Eva, 1977, *Lek, lekplatser, lekredskap, en utvecklingspsykologisk studie av barns lek på lekplatser*.

Olsson, Titti m. fl., 2002, *Skolgården som klassrum Året runt på Coombes School*. Runa, Stockholm.

Persson, Andreas, 2007, *Arrangörer kräver ny kongresshall*, Sydsvenska dagbladet, 070411, C4.

Titman, Wendy, 1994, *Special places- special people*, Report from Learning through Landscapes. Dorking, UK

Åkerblom, Petter, under publicering, *Gröna arkiv - med Linnés och andras ögon*. Årsbok för Riksarkivet och Landsarkiven 2007. s. 114-127. Stockholm.

Åkerblom, Petter, 2004, *Footprints of school gardens in Sweden*, Journal of Garden History 32:4, s.229-247

Åkerblom, Peter (red.), 2004, *Dokumentation från forskarseminariet Plats och Lärande*. Movium. SLU Service/Repro. Uppsala.

Åkerblom, Peter, 2000, *Barnens rättigheter- vuxnas skyldigheter*, Gröna fakta, 4/200, s. IV-V.

